

*Skatterna
bär upp
vår
åldrings-
vård*

Att få åldras utan oro

Före i tiden betydde ålderdom ofta nöd. I våra dagars Sverige behöver ingen se fram mot ålderdomen med oro. Med hjälp av våra skatter har vi skapat en åldringsvård, som skänker ett mått av trygghet. Vårt samhälle är – trots sina brister – dock ganska gott att leva i.

Den gamle slipper oro, den sjuka kan få vård, de unga kan få utbildning, barnbidragen betyder god hjälp i många familjer.

Men – detta får vi inte gratis. Av vår inkomst får vi avstå en del i form av skatt. Den trygghet vi kan känna vid sjukdom, arbetslöshet och på ålderdomen, den har vi skaffat oss med dessa skattepengar.

Deklarera ärligt

Vår åsikt om skatterna, den skall vi uttrycka med vår röstsedel – och inte genom en *falsklig deklARATION*, som låter de lojala betala vad andra undandrar sig. Det är alla politiska riktningar ense om.

Utan är inte för den oro, som alltid följer med en falskdeklARATION. Brevet som ramlade in i brevlådan, är det en begäran från skatte-

myndigheterna om ytterligare kontroll? Telefonsignalen som hörs, är det polisen som vill ha ett samtal?

Dagligen kan vi läsa i tidningarna hur kontrollen skärpes, hur falskdeklARATION upptäckts. Endast den som utann för det, försäkrat helt vad det innebär. Tänk på att det är många som skulle vilja ha sin deklARATION oskriven, oinlämnad – som Ni ännu har.

Vad varje deklARANT bör veta

Förutom den undandragna skatt som falskdeklARANTEN får betala, stadgar skattestrafflagen böter upp till 5 gånger det undandragna beloppet eller fängelse eller straffarbete upp till 2 år.

3 §

Den som frivilligt räddar oskrivet uppdraget
svara fri från straff.

Finansdepartementet genomförde 1955 en annonskampanj för att få svenska folket att deklarerera ärligt. Man hade en serie annonser som infördes i 143 tidningar runt om i landet. Man vädjade till skattbetalarna att deklarerera ärligt och talade om vad man fick för pengarna.

”Skatterna bär upp försvaret”,

”Att bli sjuk utan att bli ruinerad”, Våra skolor danar framtidens Sverige”,

”Att få åldras utan oro”.

10 Fel och fusk

10.1 Inledning

I det följande talar vi om skatteundandragande och skattefusk. Med skatteundandragande och skattefusk torde man i vanligt språkbruk avse felaktiga handlingar som görs medvetet och i syfte att undgå skatt t.ex. genom att man undanhåller eller redovisar en inkomst/inkomstkälla för lågt eller medvetet gör ett felaktigt eller för stort avdrag. Skattskyldiga gör emellertid också fel av slarv eller ren okunnighet. Benämningen skattefel använder Skatteverket som sammanfattande begrepp för både avsiktliga och oavsiktliga fel. Skälet är naturligtvis att man oftast inte kan avgöra varför den skattskyldige gjort fel.

Skattskyldiga kan undandra skatt dels genom att undgå att bli beskattade dels genom att undgå att betala påförd skatt. Att undandra sig betalning av påförd skatt behandlas inte här.

Skatteundandragande genom att undgå att bli beskattad är till sin natur fördolt. Av det följer att det är svårt att bestämma dess omfattning och utbredning. Trots detta finns det olika metoder som kan användas för att skapa sig en bild av den totala omfattningen av fel och fusk. Men det finns inte en metod som ensam kan förklara allt. I stället blir det fråga om att med olika metoder försöka ringa in den mest troliga omfattningen. Men slutresultatet blir under alla förhållanden osäkert.

Sedan vi i nästa avsnitt (10.2) behandlat olika begrepp och undersökningsmetoder beskrivs i tur och ordning skattningar av:

- Svartarbetets omfattning (avsnitt 10.3)
- Skattefusk kopplat till individernas finansiella tillgångar (avsnitt 10.4)
- Skattefusk med vissa punktskattebelagda varor (avsnitt 10.5)
- Gränsöverskridande handel (avsnitt 10.6)
- Skattefusk med revisionsresultat som uppskattningsmetod (avsnitt 10.7)

Kapitlet avslutas med Skatteverkets bedömning av skattefelets storlek samt vad man

tror sig veta om skattefusket utbredning, orsaker och skadeverkningar.

10.2 Terminologi och olika undersökningsmetoder m.m.

10.2.1 Olika begrepp

För att ringa in vad som är känt om skattefusket omfattning är det lämpligt att dela in fusket i "realt" fusk, dvs. fusk kopplat till att arbete utförs, och finansiellt fusk kopplat till kapitalavkastning. Därutöver förekommer illegala aktiviteter och transaktioner som kan innebära ett skatteundandragande t.ex. hembränning, smuggling, momsbedrägerier och fusk i inkomstdeklarationen exempelvis genom att yrka för stora avdrag.

De flesta undersökningar som gjorts har varit inriktade på det reala fusket dvs. svartarbetets omfattning. Men det har även gjorts några undersökningar om t.ex. individernas kapitalfusk och om illegala aktiviteter som t.ex. hembrännings omfattning. Metoderna ringar in allmänhet i de undandragna inkomsterna. Man kan teoretiskt beräkna skatteundandragandet på dessa inkomster. Hur mycket skatt samhället i verkligheten går miste om i form av skatteintäkter kan däremot inte anges, eftersom den svarta verksamheten skulle ha fått en annan omfattning och skett till andra priser om den varit beskattad.

10.2.2 Direkta och indirekta metoder

Metoderna att försöka mäta skattefusket omfattning kan delas in i indirekta och direkta metoder.

De indirekta metoderna bygger på antagandet att den svarta verksamheten (fusket) lämnar spår t.ex. i samhällsekonomin. De indirekta metoderna bygger i de flesta fall på att man bearbetar den offentliga statistiken på ett sådant sätt att man genom jämförelser kan dra slutsatser om förekomsten och omfattningen av svart verksamhet. Vid bearbetningen uppkommer differen-

ser som kan vara en indikator på oredovisade/dolda inkomster eller tillgångar. Men osäkerheten är stor. En differens kan också vara tecken på fel och brister i statistiken. I en del fall kan metoden som sådan eller den praktiska hanteringen av den ifrågasättas. I den mån man bedömer att det rör sig om dolda inkomster är frågan vad de i så fall består av och om det handlar om inkomster som ska beskattas i Sverige eller inte. Ett problem med de indirekta metoderna är således att de inte ger några – eller mycket begränsade – ledtrådar till fortsatt analys av vad de dolda inkomsterna består av.

De direkta metoderna innebär att man försöker kartlägga omfattningen. Exempel

på direkta metoder är intervjuundersökningar baserade på slumpmässiga urval av befolkningen eller slumpmässiga revisioner. Fördelen med de direkta metoderna är att man kan få grepp om den svarta sektorns struktur t.ex. ifråga om branscher eller regioner och fördelning på ålder, kön, inkomst m.m. En nackdel med de direkta metoderna är att de bara ger punkttestimat för den studerade gruppen (urvalet). Dessutom har undersökningsmetoderna svårt att fånga upp allt undandragande – man hittar inte allt fusk vid kontrollerna och personer är obenägna att svara sanningsenligt vid intervjuer.

10.1 Tabell

Översikt över indirekta och direkta metoder att mäta dolda aktiviteter och transaktioner

An outline of indirect and direct methods of measuring hidden activities and transactions

Metod Method	Indikation på Indication of	Underlag m.m. Basis etc.
Indirekta metoder (Indirect methods)		
Disponibel inkomstmetoden (makrodata)	Svarta arbetsersättningar <i>(Black payments for work)</i> <i>(Disposable income method [macro data])</i>	För hushållssektorn i nationalräkenskaperna jämförs inkomstanvändningen för konsumtion och sparande med de inkomster som redovisas till beskattning <i>(For the household sector in the National Accounts consumption and savings are compared with income reported in tax returns)</i>
BNP-metoden <i>(GDP-method)</i>	Svarta arbetsersättningar <i>(Black payments for work)</i>	Jämförelse av BNP mätt från användningssidan med BNP mätt från inkomstsidan <i>(GDP measured from an expenditure approach is compared to GDP measured from an income approach)</i>
Disponibel inkomst och utgiftsstruktur (mikrodata)	Underrapporterade inkomster för viss hushållskategori <i>(Underreporting of income in a specific category of household)</i> <i>(Structure of disposable income and spending [micro data])</i>	Hushållsbudgetundersökningar. Jämförelse mellan inkomster och utgiftsstruktur för olika kategorier av hushåll <i>(Household budget surveys. Income compared to structure of spending)</i>
Skattebasmetoden <i>(Tax base method)</i>	Dolda inkomster från utlandet <i>(Hidden income abroad)</i>	Inkomstskattebasen jämförs med konsumtionsskattebasen <i>(Income tax base compared to consumption tax base)</i>
Restposten i finansräkenskaperna <i>(Unexplained difference in the Financial Accounts)</i>	Hushållens dolda tillgångar i utlandet? <i>(Assets concealed abroad belonging to households?)</i>	Över åren ackumulerat sparande som inte fångas upp i rapporteringen från finansiella institutioner m.m. <i>(Accumulated savings not covered by the reports from financial institutions)</i>
Momsdiskrepansen <i>(VAT-discrepancy)</i>	Fusk med momsredovisningen <i>(VAT-fraud)</i>	Teoretiskt beräknad moms enligt nationalräkenskapernas input-outputmodeller jämfört med faktiskt redovisad moms <i>(Theoretically calculated VAT based on the National Accounts compared to VAT in tax returns.)</i>
Monetära metoder <i>(Monetary methods)</i>	Dolda aktiviteter som betalas med kontanter <i>(Hidden activities cash paid)</i>	Utvecklingen av kontantanvändningen. Beräkning av ett "överskott" av kontanter som inte förefaller kunna förklaras med normala aktiviteter <i>(The development of cash transactions. A "surplus" of cash money is calculated that could not be explained by normal financial activities)</i>
Direkta metoder (Direct methods)		
Intervjuer <i>(Surveys)</i>	Främst inriktat på svartarbete <i>(Black work activities)</i>	Enkäter, intervjuer <i>(Postal surveys, interviews)</i>
Skatteförvaltningens kontroller <i>(Tax control)</i>	Framkontrollerbart skattefusk inom olika delområden, olika företagssektorer <i>(Tax evasion in different sectors, different tax evasion methods)</i>	Slumpmässiga revisioner/kontroller där resultatet systematiseras så att slutsatser kan dras om helheten <i>(Random audits designed to fit systematic analysis of results)</i>

Källa: Skattebasutredningen SOU 2002:47

10.3 Svartarbetets omfattning

Det har gjorts flera försök att mäta storleken på den svarta sektorn i Sverige och andra länder. Intresset för denna form av beräkningar har ökat bland EU-länderna beroende på att en del av EU-avgiften baseras på bruttonationalinkomsten (BNI). Svartarbete ska ingå i beräkningarna, annars blir fördelningen av EU-avgifter orättvis mellan medlemsländerna. En annan del av EU-avgiften baseras på tullmedel och ländernas momsunderlag. Mellan EU-länderna finns därför också ett intresse att tull och moms redovisas korrekt och att kontrollen fungerar.

Det är inte bekant om man i något land gör löpande undersökningar av omfattningen av svart sektor. Enligt sammanställda undersökningar¹ ligger beräkningarna av svartarbetets omfattning i de nordiska och nordeuropeiska länderna i intervallet 2,5-6 procent av bruttonationalprodukten, BNP.

10.3.1 Riksrevisionsverkets utredningar rörande svart arbete

Våren 1997 fick Riksrevisionsverket i uppdrag av regeringen att studera svart arbete och företagande i Sverige och kartlägga dess omfattning och struktur. Riksrevisionsverket skulle också ta reda på varför man arbetar svart och om svartarbetet ökar eller minskar. Man skulle dessutom föreslå åtgärder för att minska det statsfinansiella läckaget.

Riksrevisionsverket har presenterat resultatet av sina undersökningar i fyra rapporter. I den första rapporten, del 1 Insatser, definieras svart arbete som begrepp och som samhällsproblem. Svensk och internationell forskning inventeras. Riksrevisionsverket definierar svart arbete som arbete som utförs av en arbetstagare mot

ersättning som, trots att det ska beskattas, inte redovisas till Skatteverket samt arbetsinkomster i en näringsverksamhet som kommer företagaren till godo och som, trots att de ska beskattas, inte redovisas till Skatteverket.

Vad gäller svartarbetets omfattning och utbredning fann Riksrevisionsverket i två separata och oberoende intervjuundersökningar att 11-14 procent av de tillfrågade själva utfört svart arbete; i åldersgruppen 18-19 år var denna andel 25 procent.² Enligt Riksrevisionsverkets uppfattning betyder det att 650 000 till 800 000 personer i åldern 18-74 år arbetade svart någon gång under 1997. De svarande uppgav vidare att de arbetade svart i genomsnitt fem timmar per vecka. Baserat på utbredning och omfattning uppskattade Riksrevisionsverket att det svarta arbetet motsvarar fem procent av det arbete som totalt utförs i Sverige.

Riksrevisionsverket fann vidare att det svarta arbetet ersattes med i genomsnitt 112 kr per timme, vilket betyder att de som arbetar svart i genomsnitt erhåller ca 25 000 kr per år i svart ersättning och att detta sammanlagt motsvarar tre procent av BNP.

Riksrevisionsverket beräknade att det svarta arbetet innebar ett skattebortfall motsvarande 20 till 40 miljarder kronor per år.

10.3.2 Skatteverkets undersökningar om svartarbete

Skatteverket har i enkätundersökningar åren 1998 och 2001 ställt frågor till allmänheten bl.a. om man själv arbetat svart och om man själv anlitat någon för svart arbete.³ Man har i de ställda frågorna inte definierat vad som menas med svart arbete. De bägge undersökningarna ger samma resultat vad gäller svartarbetet.

¹ Sören Pedersen, *Skyggeökonomi i Vesteuropa, Rockwool Fondens Forskningsenhed, Köpenhamn 1997*

² Frågeformuläret eller frågans ordagranna lydelse återfinns inte i Riksrevisionsverkets rapport. Själva frågan löd: "Följande frågor handlar om arbete som utförs mot ersättning utan att det kommer till myndigheternas kännedom, s.k. svartjobb. Mycket tyder på att stora delar av befolkningen accepterar "svartjobb" och affärer utan kvitto. Frågorna gäller arbete där man får kontant betalning, men även byte av tjänster eller varor mellan vänner, bekanta, grannar eller familjemedlemmar utanför hushållet. Det kan också handla om försäljning av varor utan kvitto, t.ex. torghandel eller andra "svarta" affärer. Har du själv, under de senaste 12 månaderna, utfört sådant arbete eller sålt varor utan kvitto?"

³ *Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. RSV Rapport 1999:1 och RSV Rapport 2001:4*

10.2 Tabell

Påstående: Jag har själv arbetat svart det senaste året

Statement: I have personally carried out illicit work during the last year

Allmänheten Public survey	1998		2001				
	Alla svarande All respondents	Flyttat Moved	Alla svarande All respondents	Kön Gender		Ålder Age	
				Män Men	Kvinnor Women	18-24	55-64
Instämmer (5+4) (Agree)	7	12+	6	8+	3-	11+	2-
Varken/eller (3) (Neither/nor)	2	1	2	3	1	3	0
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	87	83	85	80-	89+	75-	90+
Medelvärde (Mean value)	1,3	1,5+	1,3	1,4+	1,2-	1,6+	1,1-
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	4	1	8	9	7	12	8

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: Skatteverkets rapporter 1999:1 och 2001:4

Män och yngre är grupper som i högre grad än andra instämmer i att de själva arbetat svart. Kvinnor har i lägre utsträckning än alla svarande arbetat svart. De som flyttat uppgav sig i undersökningen år 1998 ha arbetat svart i störst utsträckning.⁴ En förklaring kan möjligen vara att yngre flyttar oftare än äldre personer.

De av Skatteverket genomförda undersökningarna bekräftar i väsentliga delar den av Riksrevisionsverket genomförda studien nämligen att män arbetar svart väsentligt mer än kvinnor och att svartarbete är starkt koncentrerat till den yngsta åldersgruppen.⁵ I Skatteverkets undersökning år 2001 är det bara en liten del av befolkningen som svarar instämmande på frågan om de arbetat svart under det senaste året. Instämmer helt (=5) gör fem procent och instämmer inte alls (=1) gör 83 procent medan åtta procent avstår från att svara.

Genomgående redovisar Riksrevisionsverket dock något högre siffror. På Riksrevisionsverkets fråga om svartarbete svarade 11,1 procent ja och 88,4 procent nej. En tänkbar förklaring till den något högre andelen ja-svar – om man jämför med Skatteverkets undersökning – kan vara att Riksrevisionsverket som "svartjobb" i sin fråga även inkluderat försäljning utan kvitto och tjänstebyten och t.ex. väntjänster grannar emellan. Det är inte säkert att de som svarat på Skatteverkets fråga ansett att exempelvis väntjänster är svartarbete.

I enkätundersökningar från Skatteverket har också ställts frågan om man känner någon som arbetat "svart" under det senaste året. De som instämmer i detta påstående är 5-6 gånger fler än de som instämmer i påståendet att de själva arbetat svart. Det kan finnas flera förklaringar t.ex. att den som arbetar svart kan göra det år flera personer samt naturligtvis att det inte upplevs skamfullt att svara instämmande på en sådan fråga. Unga personer och de som har högre inkomster svarar i högre utsträckning än alla svarande att de känner någon som arbetat svart. Troliga förklaringar kan vara att personer med högre inkomster har råd att anlita någon annan att arbeta åt sig och söker arbetskraft samt att yngre personer diskuterar möjligheterna till extra inkomst med jämnåriga. I dessa sökprocesser får man kännedom om hur andra gör.

Undersökningsföretaget Observer genomförde åren 1999-2000 enkätundersökningar med bl.a. en fråga om svartarbete – närmare bestämt hur stor del av inkomsten som kom från svartarbete.

Av 10.4 Tabell framgår att svartarbete är vanligare bland anställda i den privata sektorn, särskilt bland arbetare och de som inte är fackföreningsanslutna. Svartarbete bland egenföretagare visar höga värden men dessa avvikelser från genomsnittet för alla svarande är inte statistiskt säkerställda⁶ på grund av för få svar från egenföretagarna.

⁴ Bakgrundsvariabeln "Flyttat" har inte funnits med i efterföljande undersökningar

⁵ Riksrevisionsverket, Svart arbete 2 Omfattning, Riksrevisionsverkets rapport 1998:28, s. 73

⁶ Signifikanta skillnader på 95 %-nivån är i tabellen markerade med plus- och minustecken.

10.3 Tabell

Påstående: Jag känner någon som har arbetat "svart" under det senaste året

Statement: I know somebody who has done illicit work during the last year

Allmänheten Public survey	Alla svaranden 2002 All respondents 2002	Månadsinkomst, tkr Monthly income, KSEK			Ålder Age	
		<10	20-30	>30	18-24	65-74
Instämmer (5+4) (Agree)	36	29-	42+	44+	61+	14-
Varken/eller (3) (Neither/nor)	5	4	6	5	4	3
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	38	36	38	41	23-	40
Medelvärde (Mean value)	2,9	2,8	3,1	3,1	3,8+	2,1-
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	22	31+	15-	11-	12-	43+

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: Skatteverkets rapport 2003:2

10.4 Tabell

Fråga: Hur stor del av dina inkomster kommer från svartarbete?

Question: How large part of your net income is black work?

Procent Percent	Total Total		Kön Gender		Ålder Age		Anställd i Employed in		Ej fack- ansluten Not union member	Anställningsform Employment form		
	2000	1999	Män Men	Kvinnor Women	15-29	50-	Offentlig sektor Public sector	Privat sektor Private sector		Arbetare Worker	Tjänste- man Servant	Egen- företagare Self- employed
0	89	85	85-	92+	81-	93+	95+	86-	81-	87-	94+	84
1-10	5	5	8+	3-	8	2-	3-	10+	12+	9	3-	12
11-25	1	1	3+	0-	4+	1		2+	2	3+	0-	1
26-50	0	0	1	0	2	0		0	1		1	
51-75	0	0		0+	1	1						
76-100	1	1	1	0	2	0-	1	1	2	1	1	
Ej svar (No answer)	3	7	2	3	2	4+	2	1	1	1	1	2

Källa: Observer (f.d. Sifo). Samhällsbarometern. Postenkät, svarsfrekvens 50 procent, genomförd april-juni 2000, ca 1 000 svar.

10.3.3 Särskilt om egenföretagarnas svartarbete

Föga är känt om egenföretagarhushållens svarta arbetsinkomster i näringsverksamheten. En del undersökningar har skett för flera år sedan men i avsaknad av nyare undersökningar är de likväl av intresse.

Skattning av svarta inkomster från livsmedelskonsumtion

I en särskild studie i samband med utvärderingen av skattereformen har Mikael Apel försökt uppskatta de oredovisade inkomsterna i egenföretagarhushållen genom att jämföra deklarerade inkomster och livsmedelskonsumtion för olika socioekonomiska grupper.⁷ Apel använder i beräkningarna individdata för hushållen. Underlaget är SCB:s undersökning om Hushållens utgifter (HUT) för år 1988. HUT innehåller uppgifter om utgifternas

sammansättning och disponibla inkomster för olika typer av hushåll.

Studien baseras på en jämförelse av utgifter och disponibel inkomst mellan egenföretagarhushåll (exkl. lantbrukare) och löntagarhushåll. Modellens antagande är att hushåll med lika stora livsmedelsutgifter haft lika stora disponibla inkomster. Modellen förutsätter att löntagarhushållen redovisar sina inkomster korrekt och att uppgivna utgifter för livsmedel rapporteras någorlunda korrekt för båda grupperna samt att de bakomliggande disponibla inkomsterna för hushållen kan jämföras för hushåll med likartade livsmedelsutgifter.

Metoden har vissa likheter med kontantmetoden – en beräkningsteknik som använts i skattekontrollen för att bilda sig en uppfattning om den redovisade inkomsten (tillsammans med ändrad förmögenhet).

⁷ Mikael Apel. *An Expenditure-Based Estimate of Tax Evasion in Sweden. Tax Reform Evaluation Report No.1. November 1994*

I en statistisk analys (regressionsanalys) skattar Apel de oredovisade inkomsterna för egenföretagarhushållen till ca 30 procent av egenföretagarhushållens disponibla inkomster (avser sambohushåll; ensamstående ingår inte i Apels studie)⁸ Man bör dock vara försiktig med att dra slutsatsen att det verkligen är fråga om svarta inkomster. För det första kan företagarrhushållens officiellt redovisade inkomster underskatta den verkliga köpkraften genom förändringar av skattekrediter som kan uppnås genom avskrivningar m.m. För det andra kan antas att egenföretagarhushåll har ett ”bättre kontaktnät” och därför kan göra vissa inköp till lägre pris än löntagarhushåll.

Fysiska personer deklarerar låga inkomster av näringsverksamhet

10.5 Tabell upptar redovisade inkomster av näringsverksamhet för fysiska personer, både inkomst av näringsverksamhet som egenföretagare och från handelsbolag. Redovisad inkomst är här det skattemässigt justerade resultatet av näringsverksamhet. Överskotten i tabellen är årets överskott eventuellt reducerat med outnyttjade underskott vid tidigare års taxering. Underskotten i tabellen är de totala outnyttjade ackumulerade underskotten.

Som framgår av tabellen kombineras näringsverksamhet för de flesta med tjänsteinkomst. En stor andel kan vara personer som är delägare i jordbruks- eller skogbruksfastighet. I allmänhet redovisas låga inkomster av näringsverksamheten. Bland helårs- och heltidsarbetande personer var medelinkomsten⁹ inkomståret 2002 för anställda 289 000 kr jämfört med 172 000 kr för egenföretagare. En stor del av de aktiva näringsidkarna har inkomstförhållanden (inkomst av näringsverksamhet plus tjänsteinkomst) som inte räcker till att täcka underskott och sedvanliga privata levnadskostnader.

Av 10.5 Tabell framgår att av dem som redovisar inkomst av aktiv näringsverksamhet redovisar 31 procent underskott. En intressant iakttagelse är att med stigande tjänsteinkomst ökar andelen underskott, nämligen från 21 procent i gruppen

som saknar tjänsteinkomst till 53 procent i gruppen med högst inkomst av tjänst dvs. över 250 000 kr. Bland dem med högst inkomst är mycket stora underskott särskilt vanliga. Vad detta beror på har inte undersökts.

En förklaring till de generellt låga inkomsterna hos egenföretagarna kan vara skattefusk. Men det kan även finnas andra förklaringar, t.ex. att mer etablerade och lönsamma företag drivs som aktiebolag¹⁰ och att nystartade egenföretag ofta inledningsvis går med underskott.

Vissa undersökningar har gjorts av inkomster och skattefusk i olika branscher. En del sådana undersökningar redovisas i avsnitt 10.9.5.

10.3.4 Särskilt om svartarbete för hushållen

Omfattningen på svarta tjänster med anknytning till hemmen styrs bl.a. av priset på svartarbetet och efterfrågan på svarta tjänster. I Sverige är den offentligt finansierade (vita) barntillsynen och den sociala hemtjänsten till äldre och handikappade omfattande vilket påverkar prisbilden på dessa tjänster.

I anslutning till Tjänstebeskattningsutredningen i mitten på 1990-talet gjorde Skatteverket en bedömning av svartarbetets omfattning för hushållsnära tjänster.¹¹ Skattningsarna utgick från omfattande intervjuundersökningar av det kvittolösa svartarbetet som genomförts i Danmark och som således återspeglade danska förhållanden. De danska volymtalen applicerades på svensk arbetsvolym och med antaganden om svarta löner utifrån svenska förhållanden.

Skatteverket bedömde att det kvittolösa svartarbetet med enkla hushållstjänster i de svenska hemmen omsätter ca 3 miljarder kronor i svarta löner. Reparationer och underhåll i hemmen svarar för minst 5 miljarder kronor i svart arbetsersättning och bilreparationer för ytterligare minst 2 miljarder. Sammanlagt rör det sig således om minst 10 miljarder kronor i svart ersättning för arbeten som utförs med koppling till hemmen.

⁸ Om man antar att det i de flesta fall endast är den ena maken i hushållet som är egenföretagare och att fuskets ligger helt och hållet på egenföretagaren motsvarar uppskattningsvis den undanhållna inkomsten drygt hälften av egenföretagarens officiella inkomster.

⁹ Jfr årsboken 4.5 Tabell.

¹⁰ Jfr 9.4 Tabell i årsboken 2001 samt Kvinnor, män och inkomster (SOU 1997:87).

¹¹ Redovisning av privata tjänster. RSV Rapport 1996:5.

10.5 Tabell

Redovisad inkomst av näringsverksamhet (NRV) för fysiska personer, enskild firma och handelsbolag, taxeringsåret 2003

Accounted income from business, individuals and partnerships, tax returns filed in 2003

Inkomst av näringsverksamhet, tkr Income from business, KSEK	Redovisad inkomst av NRV, mnkr Accounted income from business, SEK Millions	Antal som har inkomst av NRV Number with income from business	Varav med tjänsteinkomst, tkr of which with income from employment, KSEK				
			0	-50	50-150	150-250	250-
Överskott (Surplus)							
300-	6 103	14 526	9 747	3 447	741	254	337
250-300	4 074	14 787	9 861	4 027	568	162	169
200-250	4 340	19 462	12 427	5 018	1 423	335	259
150-200	5 434	31 325	19 660	7 937	2 377	766	585
100-150	5 133	41 643	24 698	9 724	3 952	2 021	1 248
50-100	3 971	54 054	27 538	10 929	6 841	5 128	3 618
10-50	1 988	72 400	27 529	10 873	10 301	11 586	12 111
-10	181	55 862	15 113	5 949	6 905	12 403	15 492
0	0	1 696	450	137	242	380	487
Underskott (Deficit)							
-10	-141	36 138	8 656	3 209	3 941	8 698	11 634
10-50	-1 189	45 620	12 528	4 275	5 066	10 894	12 857
50-100	-1 559	21 710	6 566	2 126	2 297	5 139	5 582
100-150	-1 402	11 423	3 424	1 074	1 130	2 735	3 060
150-200	-1 165	6 726	1 999	646	702	1 601	1 778
200-250	-968	4 328	1 330	435	423	948	1 192
250-300	-791	2 897	939	297	295	622	744
300-	-6 559	9 630	3 322	1 129	1 020	1 690	2 469
Total (Total)	17 450	444 227	185 787	71 232	48 224	65 362	73 622
Andel av totalt antal (Fraction of total)		100%	42%	16%	11%	15%	17%
Summa överskott (Total number of surplus)	31 225	304 059	146 573	57 904	33 108	32 655	33 819
Andel överskott (Fraction surplus)		68%	79%	81%	69%	50%	46%
Summa underskott (Total number of deficit)	-13 775	138 472	38 764	13 191	14 874	32 327	39 316
Andel underskott (Fraction deficit)		31%	21%	19%	31%	49%	53%

Källa: Skatteverket, statistikdatabasen GIN-Skatt

Dessa 10 miljarder konor är att se som en minimiskattning. Beräkningarna bygger på tidsuppgifter vid intervjuer. Sådana tidsuppgifter är osäkra. Erfarenhetsmässigt vet man att tidsuppskattningar i efterhand oftast underskattas. Det finns också osäkerhet kring den nivå (timförtjänst) som antagits på den svarta ersättningen.

10.3.5 Svarta sektorn från nationalräkenskaperna

All tillgänglig ekonomisk-statistisk information utnyttjas

Indirekta mätningar av svart ekonomi kan göras med hjälp av nationalräkenska-

perna, NR. Inom OECD har framtagits riktlinjer för hur den svarta ekonomin ska beräknas.¹² NR är ett system som på ett uttömmande sätt använder all tillgänglig ekonomisk-statistisk information som underlag för att bl.a. beräkna den totala ekonomiska verksamheten, dvs. BNP. Man använder då statistik över både inkomster och utgifter. För samhällsekonomin gäller något förenklat att överensstämmelse ska finnas mellan inkomster och utgifter. Som uppgiftslämnare till den ekonomiska statistiken kan man ha incitament att dölja inkomster men motsvarande benägenhet finns inte för dem som rapporterar sina utgifter, över t.ex. konsumtion och

¹² OECD. *Measuring the Non-Observed Economy. A Handbook. Paris 2002.*

investeringar. Detta innebär att man t.ex. får en bättre bild över byggnadsverksamhet genom att fråga byggherrar om deras utgifter än om man frågar byggföretag om deras inkomster.

Metoden fångar upp oredovisade arbetsinkomster både av svarta aktiviteter, där köpare och säljare gjort upp om arbeten ”utan kvitto”, och de fall man utan sådana överenskommelser undandrar skatt på arbete genom att fuska i deklARATIONEN och inte tar med alla inkomster man haft. Arbetsbyten täcks bara in till liten del. Metoden fångar inte heller upp skatteundandragande i vit sektor – där inkomsterna är korrekt redovisade – men avdragen eller skattemässiga dispositioner är felaktiga.

De första undersökningarna baserade på nationalräkenskaper

Den första gjordes av Ingemar Hansson 1984 i samband med övervägandena kring skatteförvaltningens framtida kontrollstrategi.¹³ En andra beräkning gjordes år 1993 av Åke Tengblad i anslutning till utvärderingen av effekterna av den stora skattereform som genomfördes i Sverige åren 1990-1991.¹⁴ Den metod som kommit till användning benämns disponibel-inkomstmetod. Metoden går ut på att för hushållssektorn i nationalräkenskaper jämföra den disponibla inkomst som hushållen använder för konsumtion och sparande (inkluderar de svarta inkomsterna) med vad som faktiskt rapporteras i inkomstdeklARATIONER och företagsbokföring. I princip kan skillnaden mellan dessa två serier betraktas som en grov uppskattning av den inkomst som inte har redovisats till skattemyndigheterna. Metoden tar således sikte på hur hushållens inkomster används. För att beräkna den disponibla inkomsten utifrån nationalräkenskaper behöver man känna till hushållens finansiella sparande och nettoinvesteringar.

Senare beräkningar

År 1998 gjorde Åke Tengblad nya beräkningar utifrån nationalräkenskaper.¹⁵ För det första konstateras att de tidigare beräkningarna varit felaktiga genom att man inte på korrekt sätt korrigerat för

egenföretagarnas avdrag för egenavgifter i deklARATIONERNA. Effekten av detta är att den svarta sektorn enligt tidigare beräkningar utifrån nationalräkenskaper redovisats för högt. För det andra visade disponibel-inkomstmetoden en ökning av den svarta sektorn som var särskilt stark under åren 1991-1994. Enligt beräkningarna skulle den svarta sektorn år 1995 uppgå till 75 miljarder kronor eller 4,6 procent av BNP jämfört med 3,3 procent år 1985. En närmare analys av den svarta sektorns sammansättning gav mycket osäkra resultat och har skapat en tveksamhet om huruvida den bild som metoden för närvarande ger av svart ekonomi är riktig.

På grund av osäkerheten i underlaget – inte minst om hushållens finansiella sparande – beräknade Tengblad den svarta sektorn med en annan metod som benämns BNP-metoden. Med BNP-metoden – som bygger på statistik som inte direkt beaktas i nationalräkenskaper – summeras för alla inkomsttyper de värden som legalt redovisas och då erhålls BNP från inkomstsidan. Den svarta sektorn beräknas sedan som en restpost gentemot BNP. Med denna alternativa kalkyl – som baserar sig på antagandet att de svarta inkomsterna låg på 3,3 procent år 1985 – beräknas den svarta sektorn år 1995 uppgå till 52 miljarder kronor eller 3,2 procent av BNP dvs. ligga på samma nivå som år 1985.

Det var således ganska motstridiga uppgifter som man fick från nationalräkenskaper om den svarta verksamheten. Tengblad gjorde bedömningen att nivån år 1997 låg mellan 3-4,5 procent av BNP.

Riksrevisionsverket uppskattade – med ledning av Tengblads ovan redovisade undersökningsresultat och genomförda intervjuundersökningar – att det svarta arbetet motsvarade fem procent av det totala antalet arbetade timmar och att värdet av detta arbete motsvarar tre procent av BNP.¹⁶ Riksrevisionsverket uppskattade skattebortfallet – i form av moms, arbetsgivaravgifter och inkomstskatt – på det svarta arbetet till mellan 20 och 40 miljarder kronor. De olika beräkningarna illustreras grafiskt i 10.11 Diagram.

¹³ Ingemar Hansson. Sveriges svarta sektor. Beräkning av skatteundandragandet i Sverige. RSV Rapport 1984:5

¹⁴ Malmer, H., Persson, A., Tengblad, Å., Århundradets skattereform. Effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk, Fritzes 1994

¹⁵ Åke Tengblad. Beräkningar över den svarta ekonomin i Sverige. Riksrevisionsverkets rapport Rapport 1998:28 Svart arbete 2: Omfattning, bilaga 1.

¹⁶ Riksrevisionsverket. Svart arbete 2. Omfattning. Riksrevisionsverkets rapport 1998:28, s.7.

Svart sektor 100 miljarder kronor

Nationalräkenskaperna revideras då och då bakåt i tiden. Enligt uppgift uppgår den svarta sektorn¹⁷ i nationalräkenskaperna för åren 1988-2000 till ca 5 procent av BNP. En försiktig beräkning av den svarta sektorn på 4,5 procent av BNP för år 2002 skulle ge en svart sektor på drygt 100 miljarder kronor.

10.3.6 Monetära skattningar av den dolda ekonomin

En ifrågasatt metod

En ansats som varit populär att räkna på, men som också åtföljts av stark kritik, är den monetära metoden. Att metoden blivit populär hänger samman med att de data som behövs för beräkningarna är förhållandevis enkla att få fram ur den officiella statistiken och att man kan göra beräkningarna för en längre tidsperiod. Det finns flera varianter på metoden men de utgår alla från idén att för att dölja svarta inkomster är kontanter det huvudsakliga betalningsmedlet. Genom att beräkna en slags överskott på kontanter och hur detta utvecklats över tiden kan man spåra utvecklingen av den dolda ekonomin. För kalkylerna krävs att man bestämmer ett basår då den dolda ekonomin antas försumbar. De monetära metoderna har sina svagheter. Den viktigaste är det faktum att efterfrågan på kontanter beror på en rad andra faktorer än den dolda ekonomins storlek. Hur ändrade betalningsvanor (t.ex. elektroniska betalningsmedel) ska beaktas är ett exempel.

Schneiders nivå stämmer inte för Sverige

Prof. Schneider har gjort beräkningar för OECD-länder och länder utanför OECD. Schneider landar i sina beräkningar av den dolda ekonomin på ett genomsnitt av 16,7 procent av BNP för OECD-länderna och 37 procent i staterna i före detta Sovjetunionen och 23,3 procent för övriga länder i Central- och Östeuropa.

Schneiders monetära beräkningar för OECD-länderna finns i 10.6 Tabell. Enligt dessa skulle den dolda ekonomin i Sverige uppgå till nästan 20 procent av BNP. Motsvarande kalkyler för Finland, Norge och

Danmark ligger i samma storleksordning. Beräkningarna indikerar också att den dolda ekonomin sedan början av 1990-talet ökat i Sverige och övriga OECD-länder.

Schneiders beräkningar implicerar att den dolda ekonomin i de nordiska länderna skulle ha växt från praktiskt ingenting 1960 till dessa mycket höga tal på 1990-talet. Sätter man tilltro till värdena innebär det också att nationalräkenskaperna under de senaste decennierna skulle ha varit grovt missvisande. Andra indikatorer över utvecklingen i den svenska ekonomin som t.ex. sysselsättningsintensitet ger inte något stöd åt de resultat som framkommer med monetära metoder. Att Sverige skulle ha nästan dubbelt så stor dold ekonomi som t.ex. Österrike bedömer vi som föga sannolikt. Även nivån verkar ”fel” för Sveriges del.

OECD¹⁸ är också mycket skeptisk till monetära metoder: ”Monetary macro-models are unsuitable for estimating the underground economy because they are based on modelling assumptions that cannot be justified.”

Riksbanken – den stora mängden kontanter kan inte förklaras

Riksbanken¹⁹ har studerat kontanternas roll som betalningsmedel²⁰ och ställt frågan: Hur mycket av utestående kontanter, dvs. värdet av utestående sedlar och mynt i svensk valuta, kan förklaras med ”normala” köptransaktioner och kassahållning hos hushåll och företag och hur mycket har andra orsaker?

Mängden kontanter i förhållande till BNP har stadigt minskat de senaste femtio åren – från cirka tio procent år 1950 till cirka fyra procent år 2000. Självfallet har ändrade betalningsformer inverkat på detta. De senaste åren har emellertid ett trenderbrott skett i Sverige och andra industriländer. Mängden kontanter i relation till BNP har stabiliserats och till och med ökat något. År 1999 uppgick utestående kontanter till 78 miljarder kronor eller ca 4 procent av BNP. För att skatta hur mycket av mängden kontanter som kan förklaras av betalningar vid registrerade (momsbelagda) transaktioner har Riksbanken

¹⁷ Svarta löner och restposten i driftöverskotten i näringsverksamhet

¹⁸ OECD (2002) *Measuring the Non-Observed Economy*, s. 190

¹⁹ Riksbanken ger ut sedlar och mynt och behöver därför uppskatta behovet av pengar. Distributionen av kontanter till banker etc. sköts numera av Pengar i Sverige AB, ett helägt dotterbolag till Riksbanken.

²⁰ Andersson, M., Guiborg, G., *Kontantanvändningen i den svenska ekonomin. Penning- och valutapolitik 4/2001.*

10.6 Tabell

Den dolda ekonomin beräknad med monetär metod (efterfrågan på kontanter) i några OECD-länder, genomsnittlig andel av officiell BNP i procent

The shadow economy according to a monetary method (demand for cash) in some OECD countries, average share of official GDP in percent

OECD-länder OECD-Countries	1989/90	1991/92	1994/95	1997/98	1999/2000	2001/2002
Australien (<i>Australia</i>)	10,1	13,0	13,5	14,0	14,3	14,1
Österrike (<i>Austria</i>)	6,9	7,1	8,6	9,0	9,8	10,6
Belgien (<i>Belgium</i>)	19,3	20,8	21,5	22,5	22,2	22,0
Kanada (<i>Canada</i>)	12,8	13,5	14,8	16,2	16,0	15,8
Danmark (<i>Denmark</i>)	10,8	15,0	17,8	18,3	18,0	17,9
Finland (<i>Finland</i>)	13,4	16,1	18,2	18,9	18,1	18,0
Frankrike (<i>France</i>)	9,0	13,8	14,5	14,9	15,2	15,0
Tyskland (<i>Germany</i>)	11,8	12,5	13,5	14,9	16,0	16,3
Storbritannien (<i>Great Britain</i>)	9,6	11,2	12,5	13,0	12,7	12,5
Grekland (<i>Greece</i>)	22,6	24,9	28,6	29,0	28,7	28,5
Irland (<i>Ireland</i>)	11,0	14,2	15,4	16,2	15,9	15,7
Italien (<i>Italy</i>)	22,8	24,0	26,0	27,3	27,1	27,0
Japan (<i>Japan</i>)	8,8	9,5	10,6	11,1	11,2	11,1
Nederländerna (<i>Netherlands</i>)	11,9	12,7	13,7	13,5	13,1	13,0
Nya Zealand (<i>New Zealand</i>)	9,2	9,0	11,3	11,9	12,8	12,6
Norge (<i>Norway</i>)	14,8	16,7	18,2	19,6	19,1	19,0
Portugal (<i>Portugal</i>)	15,9	17,2	22,1	23,1	22,7	22,5
Spanien (<i>Spain</i>)	16,1	17,3	22,4	23,1	22,7	22,5
Sverige (<i>Sweden</i>)	15,8	17,0	19,5	19,9	19,2	19,1
Schweiz (<i>Switzerland</i>)	6,7	6,9	7,8	8,1	8,6	9,4
USA (<i>USA</i>)	6,7	8,2	8,8	8,9	8,7	8,7
Ovägt genomsnitt (<i>Unweighted Average</i>)	13,2	14,3	15,7	16,7	16,8	16,7

Källa: Prof. F. Schneider, The Development of the Shadow Economies and Shadow Labour Force of 22 Transition and 21 OECD Countries

använt en modell som utarbetats av Humphrey i samarbete med Norges Bank.²¹ Modellen har även använts i Norge och Finland med likartade resultat som för Sverige.

I ett första steg identifieras den totala omsättningen från momsbelagda inköp i affärer, hotell, restauranger och av kommunikations-, transport- och andra tjänster under ett år, dvs. i stort sett alla de betalningstransaktioner där köpare och säljare möts i direkt kontakt och där kontanter är ett alternativ vid betalningen. Från den totala omsättningen för dessa typer av inköp subtraheras betalningar med kort och med check. För 1999 har hushållens kontantbetalningar beräknats till 299 miljarder kronor.

För att få den mängd sedlar och mynt som behövs för att betala dessa 299 miljarder kronor divideras värdet med en omloppskvot baserat på frekvensen av

uttag i bankomat²² hos den vuxna befolkningen. Hushållens kontantbehov för inköp ”över disk” blir med hänsyn till kontanternas beräknade omloppshastighet ca 7 miljarder kronor. Till detta läggs en säkerhetsbuffert hos hushållen samt kassainnehav hos banker, icke finansiella företag och offentlig sektor. Totalt förklarar dessa poster 35 procent (27 miljarder kronor) av de faktiskt utestående kontanterna (78 miljarder kronor). En stor del av kontanterna används således till annat än öppet redovisad konsumtion och kassa hos företagen, jfr 10.7 Tabell.

Riksbanken har testat beräkningens känslighet för rimliga alternativa antaganden och hamnar med dessa i en oförklarad residual i intervallet 45-65 procent. Bilden blir densamma nämligen att en ökande andel av kontantanvändningen under 1990-talet inte kan förklaras med normala transaktioner och behovet att hålla en säkerhets-

²¹ Humphrey, D., Kaloudis, A. & Öwre, G., (2000), "Forecasting Cash Use in Legal and Illegal Activities", Arbetsnotat 2000/14, Norges Bank.

²² Om man lägger till uttag på bank och i butiker i samband med kortbetalning ökar omloppshastigheten och därmed minskar den del av kontantinnehavet som kan förklaras.

buffert. Riksbanken menar att en tänkbar förklaring är att kontanter används i transaktioner som inte ska kunna spåras. Vad som talar för att fråga är om transaktioner man vill dölja är det faktum att en betydande del av den utestående kontantmängd-

den utgörs av tusenlappar som är ovanliga i den normala sedelcirkulationen. Tusenkronorssedlarna svarade år 1999 för 47 miljarder kronor eller cirka 48 procent av värdet av totalt utgivna sedlar och mynt.

10.7 Tabell
Riksbankens beräkning av oförklarad mängd kontanter i Sverige år 1999, mdkr
Unexplained volume of cash. National Bank calculations for year 1999,

	Belopp Amount	Andel av utestående kontanter Share of existing cash
Total omsättning från försäljning "över disk" till hushåll (Total sales "over the counter" to households)	512	
avgår betalningar med kort och check (less payments by card or check)	-213	
Återstod = Värdet av hushållens betalningar med sedlar och mynt (Rest=Value of households payments by notes and coins)	299	
/omloppskvot (antal ggr per år) (turnover)	43	
= Hushållens kontantbehov för transaktioner "över disk" (The need from households of cash for transactions over the counter)	7	9%
+säkerhetsbuffert hos hushållen (household cash reserve)	0,7	1%
+kassa hos banker, andra företag och offentlig sektor (cash at banks, business and public sector)	19	25%
= Totalt förklarad kontantbehov (Total explained need for cash money)	27	35%
Faktiskt utestående kontanter (Actually existing value of cash money)	78	100%
Icke förklarad residual (Unexplained residual)	51	65%

Källa: Riksbanken och egen bearbetning

Svartarbete och annat skattefusk är inte alltid förknippat med kontantanvändning. Man kan inte dra slutsatsen att en ökning av oförklarad kontantanvändning beror på ökat svartarbete. Kontanter används också för att dölja andra ekonomiska brott och rent kriminell verksamhet.

10.4 Skattefusk kopplat till individernas finansiella tillgångar

Mätningarna som beskrivits i föregående avsnitt avser skattningar m.m. med anknytning till inkomsterna av svartarbete. Finns det då några metoder som fångar upp skattefusk i anslutning till hushållens redovisning av sitt finansiella kapital? Fusk kan t.ex. bestå av oredovisad avkastning (räntor och utdelningar), oredovisade reavinst, överdrivna skuldräntor eller för lågt redovisad förmögenhet.

10.4.1 Kontrolluppgifter minskar fel och fusk

Tengblad har utifrån nationalräkenskaperna gjort en kalkyl över hushållens oredovisade räntor och utdelningar.²³ Beräkningarna visar att andelen räntor och utdelningar som inte kommer fram till beskattning har minskat mellan 1980 och 1991. I början av 1980-talet låg den andelen på ca 1 procent av BNP. 1991 hade den fallit till några tiondels procent av BNP vilket bl.a. torde hänga samman med en bättre skattekontroll. Kontrolluppgifter har införts under perioden.

Individernas tillgångar har över tiden förskjutits från banksparande till innehav av aktier och andra värdepapper. Det har därför blivit allt viktigare att få grepp om de reavinster som görs vid försäljning av värdepapper. Fram till för ett par år sedan baserades beskattningen av reavinster på värdepapper på uppgifter som uppgavs av de skattskyldiga själva och kontrollmöjligheterna var begränsade. Inkomstären

²³ Åke Tengblad. Århundredets skattereform, del II. Beräkning av svart ekonomi och skatteundragandet i Sverige 1980-1991

1993-1995 gjorde skatteförvaltningen utifrån infordrade uppgifter från banker m.fl. stickprovsundersökningar av hur det stod till med redovisningen från de skattskyldiga. Undersökningarna visade att mellan tio och tjugo procent av aktieförsäljningarna hade utlämnats eller tagits upp till för lågt värde. Det var dock svårt att uttala sig om i vilken utsträckning det rörde sig om uppenbart fusk och vad som berodde på okunskap om de i många fall krångliga reglerna. Fr.o.m. inkomståret 1996 lämnas kontrolluppgifter på försäljningar av samtliga aktier och svenska värdepappersfonder. Fr.o.m. inkomståret 2001 lämnar svenska banker även kontrolluppgifter avseende utlandsbaserade värdepappersfonder. Skatteverket lät undersöka hur deklaranterna redovisade sina försäljningar av utlandsfonder inkomståren 1997-1999 alltså under den tid denna uppgiftsskyldighet inte fanns. I deklARATIONEN för 1999 års inkomster lät 41 procent bli att redovisa sålda utlandsfonder.²⁴ En jämförelse med tidigare års resultat visar att andelen odeklarerade försäljningar inte minskat sedan kontrollerna inleddes. Detta trots att omfattande informationsinsatser har genomförts och att problemet fått ett inte obetydligt utrymme i medierna. Kontrollen visar också att det främst är deklaranter som använder den förenklade deklara-tionsblanketten med förtryckta uppgifter som inte deklarerat sina fondförsäljningar. Av dem utelämnade 46 procent försäljningarna i sina deklARATIONER, medan 12 procent av dem som använde den särskilda deklara-tionsblanketten underlät att redovisa försäljningarna. Detta tyder på att många fel beror på okunskap men också att det är svårt att nå skattebetalare med information – många av dem som gjort fel har inte insett att de haft och avytttrat andelar i en utlandsbaserad värdepappersfond och andra har levt i föreställningen att Skatteverket genom kontrolluppgift från banken hade uppgift om vinst eller förlust och att denna var förtryckt på den förenklade deklara-tionsblanketten.

Det har under alla förhållanden blivit betydligt svårare än tidigare att undandra skatt på kapitalvinster som gjorts i Sverige. Sammanfattningsvis bedöms fuskets med kapitalinkomster till följd av det utsträckta

kontrolluppgiftslämnandet ha reducerats till förhållandevis obetydliga belopp för de kapitalinkomster som emanerar från placeringar inom landet. Däremot har den friare rörligheten för kapital öppnat nya möjligheter till fusk genom placeringar av finansiellt kapital i länder som inte har motsvarande system.

10.4.2 Skattefelet i aktieförsäljningar

Två miljoner individer i Sverige äger marknadsnoterade aktier. Mellan 600 000 och 800 000 personer säljer aktier under ett kalenderår och ställs då inför uppgiften att redovisa vinst eller förlust på försäljningen i sin deklARATION.

Hur de skattskyldiga deklarerat sina aktieförsäljningar vid inkomsttaxeringen 2002 har kartlagts genom ett slumpmässigt urval av 3 000 personer.²⁵

Resultatet blev följande:

- Drygt en tredjedel av personerna som sålt aktier gjorde fel när de deklarerade aktieförsäljningar och det bedöms att felaktigheterna var oavsiktliga i hälften av fallen. Män och kvinnor gör lika ofta fel. Det är vanligare med fel bland personer med låg inkomst och bland personer som saknar förmögenhet.
- Drygt en åttondel av antalet affärer var felredovisade. Ju fler affärer man gjort under året desto bättre var man på att redovisa.
- Skattefelet uttryckt i uträknad skatt uppskattas till 1 100 miljoner kronor brutto, fördelat på 900 miljoner kronor till de skattskyldigas fördel och 200 miljoner kronor till de skattskyldigas nackdel (överbeskattning), innebärande ett skattefel netto på 700 miljoner kronor.

Anmärkas bör att inkomståret 2001, som undersökningen avsåg, var ett år mycket små aktievinster redovisades. Nettovinsten låg det året på 1,4 miljarder kronor enligt SCB:s specialbearbetning av hushållens ekonomi. Året innan uppgick nettovinsten enligt SCB till 34 miljarder kronor. Hur skattefelet varierar med faktiskt vinst eller förlust är dock inte känt.

I utredningen föreslås att Skatteverket ska få uppgifter om anskaffningsvärden så att det i den förtryckta deklARATIONEN kan

²⁴ Mats Andersson. Uppföljning av kontroll av utlandsbaserade värdepappersfonder. Skatteeconomiskt meddelande nr 24 från RSV:s utvärderingsenhet, 2002-01-11.

²⁵ Så här deklarerades aktieaffärer. Skatteverkets rapport 2004:1

finnas ett förslag till uträknad vinst eller förlust.

Regeringen har i juli 2004 beslutat att tillsätta en utredning som ska se över bestämmelserna om skyldigheten att lämna kontrolluppgift vid försäljning av aktier och andra värdepapper närmare bestämt om det kan införas en skyldighet för värdepappersinstitut att lämna kontrolluppgifter om försäljning av aktier, som innehåller uppgifter om kapitalvinst och kapitalförlust. Utredningen ska vara klar i december 2005.

10.4.3 Kapitalplaceringar utomlands

Det antas att den friare rörligheten för kapital redan lett till ett ökat mörkertal hänförbart till kapitalplaceringar utomlands. En indikation på att hushållen har ökat placeringarna utomlands är de problem man har med att förklara vad hushållens tillgångar består av. SCB beräknar i national- och finansräkenskaperna hushållens sparande på två sätt. Sparandet beräknas som skillnaden mellan vad hushållen har i disponibel inkomst och vad de gör av med på konsumtion. Samtidigt räknar man fram hur stora tillgångar hushållen ackumulerat i sparande över tiden i form av finansiella tillgångar i banksparande, obligationer, aktier, försäkringssparande m.m. Beloppen ska överensstämja. Under 1990-talet har man dock fått allt större problem att förklara vad tillgångarna består av – den s.k. restposten av oförklarade tillgångar i finansräkenskaperna har under 1990-talet ökat.²⁶ Ökningen av restposten stämmer tidsmässigt väl överens med den avreglering av kapitalmarknaden som gjordes i början av 1990-talet. Ökningen har under senare år avstannat och till och med minskat något. För år 2000 var den beräknade ackumulerade restposten i storleksordningen 250 miljarder kronor. Ackumuleringen har gjorts löpande i det penningvärde som gällde respektive år. Det innebär att i den mån det är fråga om kapital som placerats utomlands ingår inte eventuell värdestegring och återinvesterad avkastning som uppkommit på kapitalet efter utflödet. Restposten kan av detta skäl vara värderad i underkant. Det förtjänar dock att påpekas att restposten samlar upp alla osäkerhet och brister i statistiken. Den troligaste orsaken är ändå att spar-

det i ökande grad kanaliseras utomlands vilket medfört att det blivit svårt att fånga upp sparandet i den svenska finansräkenskapsstatistiken. Avkastningen på hushållens finansiella sparande i utlandet torde i realiteten i allt väsentligt undanhållas från beskattning, vilket medför att sparandet undandras både inkomst- och förmögenhetsskatt.

Det finns således en del som talar för att de svenska hushållen skulle kunna ha tillgångar i storleksordningen 250 miljarder kronor placerade utomlands och att en stor del av dessa inte uppges till Skatteverket. Om man antar att ett kapital i denna storleksordning ger avkastning på i snitt 5 procent om året och utan inskränkning skulle ha varit föremål för inkomst- och förmögenhetsbeskattning kan skattebortfallet i form av kapital- och förmögenhetsskatt överslagsmässigt beräknas till mellan 7 och 8 miljarder kronor.

10.5 Skattefusk med punkt-skattebelagda varor

10.5.1 Stora incitament till fusk och öppna gränser

När det gäller varuhandel i allmänhet är förtjänsten med att inte redovisa köp och försäljning den skatt som belöper på marginalen dvs. skillnaden mellan inköps- och försäljningskostnad.²⁷ I regel är marginalerna i varuhandeln, i vart fall när det gäller stora partier av likartade varor, tämligen små och skatten en mindre del av denna. När det gäller varor som träffas av punktskatter är det annorlunda. Punktskatten på varan är ofta mångdubbelt större än den affärsmässiga vinsten och i flera fall är skatten högre än varuvärdet. Detta gör att incitamenten till skatteundandragande blir mycket stora.

Ett ytterligare incitament till skatteundandragande är skillnaden i beskattning mellan olika EU-länder. I Sverige är punktskatterna förhållandevis höga vilket påtagligt ökar lönsamheten av ett skatteundandragande i Sverige.

Fram till för ett par år sedan betraktade skatteförvaltningen punktskatterna som ett väl fungerande system utan så mycket svinn. Men läget har förändrats. Det finns flera orsaker. En är de öppnare gränserna

²⁶ Internationaliseringens betydelse för svenska skattebaser och framtida skattestruktur, dir 2000:51, s.7.

²⁷ Att utelämna enbart försäljning men ha med inköpet i räkenskaper ökar risken för upptäckt av förfarandet.

och den fria rörligheten för varor inom EU. Punktskattepliktiga varor ska enligt det s.k. cirkulationsdirektivet²⁸ kunna föras fritt mellan medlemsländerna utan gränskontroller och skattekonsekvenser fram till den slutliga konsumenten. Möjligheterna till kontroll av införsel av varor från andra medlemsländer har därmed försämrats vilket lett till införsel utan föreskrivna dokument etc. som ska garantera att rätt skatt betalas i mottagarlandet.

Under de allra senaste åren har man dock uppmärksammat att smuggling sker i samband med vad som på ytan ser ut som en vanlig transport. Gränskontrollerna har slopats mellan EU-länderna och vid transporter mellan länderna tas skatten ut först då varorna i slutledet görs tillgängliga för konsumtion. Varje transport ska åtföljas av ett ledsagardokument som ska ange partiets storlek samt avsändare och mottagare. Genom att på olika sätt fuska med detta dokument kan transporterna ske synligt utan att väcka uppmärksamhet. En metod är att ta med mer i transporten än vad som står i papperen och att sedan sälja merlasten utan skatt. Ett annat sätt är att ge sken av att lasten transiteras till land utanför EU fast den i praktiken stannat i Sverige. Transporten kan också "försvinna" på vägen mellan olika upplagsplatser på väg till slutdestinationen. Man vet att de typer av fusk som nämnts ovan förekommer,

eftersom det finns upptäckta fall. Däremot är den faktiska omfattningen okänd.

10.5.2 Svartsprit

Redan år 2002 var den svenska alkoholkonsumtionen den högsta på över ett hundra år och den har sedan dess fortsatt att öka. Skåningar och Stockholmare dricker mest alkohol. Men jämfört med de länder som var medlemmar i EU fram till utvidgningen den 1 maj 2004 är alkoholkonsumtionen lägre än de flesta andra länderna.

Ökningen av alkoholkonsumtionen sammanfaller med höjda införselkvoter. Men det finns även andra orsaker främst betingade av ändrade mer homogena livsstilar. Från och med 1 januari 2004 har Sverige samma införselregler som övriga EU-länder, vilket i praktiken innebär fri införsel av alkoholdrycker för personligt bruk. Omräknat till ren alkohol per invånare, 15 år och äldre, sålde Systembolaget år 2003 hela 31 procent mer alkohol än år 1996 men Systembolagets andel av den totala alkoholkonsumtionen uppgår numera till mindre än hälften. Särskilt Systembolagets andel av försäljning av starksprit minskar. Av all konsumerad starksprit år 2003 var 44 procent köpt på Systembolaget, 37 procent köpt vid utlandsresor, 7 procent var smuggelsprit, 6 procent var hembränt och 7 procent av starkspriten var köpt på restaurang.

10.8 Tabell:

Den totala alkoholkonsumtionen under år 2003 i ren (100 %) alkohol efter anskaffningssätt

The alcohol consumption in Sweden in 2003 according to source of supply

Anskaffningssätt Ways of obtaining	Antal liter per invånare äldre än 15 år Number of litres per inhabitant older than 15 years	Andel av total Share of total	Förändring 2002-2003 Change
Systembolaget (The Swedish Alcohol Retailing Monopoly)	5,08	49%	2
Restauranger (Restaurants)	1,1	11%	1
Livsmedelsbutiker (Food stores)	0,8	8%	-4
Resandeförsel (Travellers quantity)	2,27	22%	21
Smuggling (Smuggling)	0,66	6%	18
Hemtillverkning (Home-made)	0,4	4%	-26
Totalt (Total)	10,31	100%	4

²⁸ Berör EU-harmoniserade skatterna på alkohol, alkoholhaltiga drycker, tobak och mineraloljor.

Också relationerna mellan hemtillverkning och smuggling har förändrats under senare år. Medan hemtillverkningen minskar i absoluta tal har smugglingen fördubblats jämfört med början av 2000. Omräknat till ren alkohol år 2003 var ölsmugglingen dubbelt så hög som spritsmugglingen. Insmugglingen av alkohol är starkt koncentrerad till södra Sverige men inte bara Skåne som dock har den mest omfattande smugglingen. En studie av smugglarna²⁹ tyder på att det är enskilda personer som tjänar sitt uppehälle eller som drygar ut sin hushållskassa. Men samtidigt finns klara indikationer att det också förekommer nätverk av personer med stark förankring i den kriminella världen.

Det är svårt att få en bild av hur distributionen av svartspirit går till särskilt när det gäller den till Sverige insmugglade spriten. Karaktären på distributionen av hembränd respektive smugglad sprit skiljer sig åt. Distributionen av den insmugglade spriten måste vara betydligt mer storskaligt organiserad med tanke på de kvantiteter som kommer med varje sändning via långtradare. Den hembrända spriten distribueras ofta direkt av tillverkaren eller, då tillverkningen sker i större omfattning, även av någon annan person.

De illegala källorna svarade år 2003 för 10 procent av den totala alkoholkonsumtionen jämfört med 13 procent år 1996. Men det betyder inte att de minskat i absoluta tal för alkoholkonsumtionen är 70 procent högre idag (10,3 liter år 2003 mot 7,8 liter år 1996). Den skatt som skulle ha utgått om konsumtionen beskattats bedöms uppgå till 2-3 miljarder kronor varav i storleksordningen en tredjedel avser illegal sprit på kommersiell basis. Skatteförlusten är dock en teoretisk beräkning efter den faktiska konsumtionen. Skulle den illegala spriten beskattas skulle den totala konsumtionen av alkohol minska.

10.5.3 Smuggelcigaretter³⁰

Prisskillnadernas betydelse

Under 1997 höjdes skatten på cigaretter i två omgångar med mer än 50 procent och detaljhandelspriset för ett paket cigaretter hamnade på 45 kr. Med undantag för

Norge, där ett paket cigaretter kostade närmare 55 kr, hade Sverige det högsta priset i Europa. I Polen kostade samma paket kring fem kronor. Med sådana spännvidder i pris mellan närliggande länder blir de illegala alternativen attraktiva både för säljare och för köpare. Vill man hålla nere konsumtionen genom att sätta priset högt måste man också hålla efter illegala alternativ. I augusti 1998 sänktes skatten på röktaobak i Sverige och priset för ett paket cigaretter ligger nu kring 35 kr. Priset är dock fortfarande högt och år 2000 är det endast två EU-länder som har väsentligt dyrare cigarettpriser än Sverige, och det är Storbritannien och Irland.

Organiserad smuggling med fullastade långtradare

Cigarettsmuggling innebär att man transporterar cigaretter över gränsen till konsumenterna i Sverige utan att betala skatt (i motsats till spriten finns knappast något hemtillverkningsalternativ).³¹ Förpackningar med cigaretter är omfattande och stora mängder är därför svåra att ta in dolt. I förhållande till hur skrymmande cigaretterna är blir vinsten av smuggling förhållandevis liten. Det är därför den organiserade smugglingen som står för den stora andelen insmugglade cigaretter. En stor långtradare med smuggelcigaretter kan vid grossistförsäljning i Sverige ge en vinst på fem till tio miljoner kronor. Vinsten vid så stora införselmängder är hög, böterna i sammanhanget närmast försumbara och risken för fängelsestraff liten. När sanktionerna inte bedöms som särskilt allvarliga kan man acceptera en mycket hög upptäcktsrisk utan att lönsamheten i smuggelverksamheten riskerar att gå förlorad.

Postorderförsäljningen avstannade

Cigarettförsäljning där säljare och köpare knyter kontakt via Internet dök upp under slutet av 1990-talet. Genom den nya lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1998 har tullen fått befogenhet att kontrollera postförsändelser även om de kommer från andra EU-länder. Kontrollen har fått till följd att Internethandeln avstannat när det gäller cigaretter.

²⁹ SOU 2004:86 s. 96 ff.

³⁰ Informationen om cigarettsmuggling har hämtats ur en rapport som Leif GW Persson och Jan Andersson tagit fram på uppdrag av Grossistförbundet/Svensk Handel ("Cigarettsmuggling". April 1997).

³¹ Här används begreppet smuggling även för olaga införsel från andra EU-länder.

Att jämföra export och import

Ett sätt att grovt beräkna den totala volymen av smugglade cigaretter i världen är att jämföra statistiken över antalet exporterade och antalet importerade cigaretter. Om ingen smuggling förekom bör detta antal (efter korrigerering för taxefreehandel, diplomathandel m.m.) överensstämma för världen i sin helhet. En eventuell differens kan tolkas som omfattningen av smugglade cigaretter. Sådana beräkningar har gjorts.³² 280 miljarder cigaretter "saknas" vilket skulle motsvara smuggetrafiken i världen. Med en global skattesats på 1 dollar per paket kan de förlorade skatteintäkterna för länderna sammantaget beräknas till drygt 14 miljarder dollar per år (drygt hundra miljarder kronor). Med en rak proportionering i förhållande till den svenska befolkningens andel av världens befolkning skulle den svenska totalvolymen smuggetcigaretter ligga på knappt 400 miljoner. Persson/Andersson menar i sin rapport att en skattning gjord på dessa premisser blir för hög för Sveriges del. Sverige har en lägre konsumtion av cigaretter än det globala genomsnittet och vår cigarettsmuggling har mycket blygsamma proportioner jämfört med den organiserade smugglingsverksamhet som förekommer i stora och befolkningsrika delar av Asien, Afrika, Central- och Sydamerika och mellan Kanada och USA. Korrigerat för dessa förhållanden landar de på en årlig svensk volym av mellan ett hundra och två hundra miljoner smuggetcigaretter.

Att utgå från tullens beslag

En annan metod som Persson/Andersson redovisar är att skatta smugglingsvolymen av cigaretter till Sverige utifrån Tullens beslag och en kalkyl för risken för upptäckt och på detta sätt komma fram till den underliggande faktiska smugglingsvolymen.

Smugglingsvolymen kan grovt indelas i tre kategorier nämligen:

- husbehovssmuggling
- smuggling som yrkesrelaterad bisyssla (t.ex. långtradarchaufförer som arbetar med transporter över gräns, sjömän samt anställda vid flygbolag eller transportterminaler)
- professionell eller organiserad smuggling

Kalkylen baserad på Tullens beslag och en riskbedömning landar kring 100 miljoner smuggetcigaretter. Men författarna bedömer att detta är en underskattning. Bl.a. har man i kalkylen bortsett från den speciella problematiken med de s.k. skattelagren och rent allmänt menar man att beräkningarna är försiktigt hållna. Med en "bildad gissning" hamnar författarna därför kring 150 miljoner cigaretter varav husbehovssmugglingsvolymen svarar för 50 miljoner och den mer kvalificerade för 100 miljoner.

Författarna gör slutligen även en skattning utifrån en beräkning av cigarettkonsumtionen baserat på en intervjuundersökning (korrigerat för bortfallseffekter) som jämförs med försäljningssiffror för den lagliga handeln. Denna kalkyl hamnar i samma storleksordning som de båda skattningar som beskrivits ovan.

Den sålunda uppskattade volymen smugglingscigaretter (150 miljoner stycken) skulle vid beskattning ha inbringat ett skattebelopp på ca 250 miljoner kronor, vilket motsvarar ca tre procent av totala tobaksskatten.

10.5.4 Illegal handel med olja och bensin

Illegal handel och undanhållande av punktskatter på bränslen sker dels genom att obeskattade bränslen säljs av oljebolag och dels genom illegal införsel av olja från annat land. Några undersökningar om omfattningen av den illegala handeln med olja och bensin finns inte.

Illegal handel inte omfattande

Rent allmänt torde dock gälla, såväl för Sveriges som för övriga EU-länders del, att skattefusk och illegal handel när det gäller olja och bensin relativt sett inte alls har samma omfattning och utbredning som motsvarande fusk när det gäller cigaretter och sprit.

Ett av skälen är att få privatpersoner berörs av denna hantering. Ett undantag därvidlag är den försäljning över gränsen från Finland som sker i norra Sverige. Även om denna gränshandel och kontrollen därav fått stor massmedial uppmärksamhet är den i förhållande till den totala handeln med olja och bensin beloppsmässigt av begränsad betydelse.

Det totala fusket när det gäller handel med olja och bensin bedöms i relation till

³² Joosens, L & Raw, M. (1996): *Smuggling and cross border shopping of tobacco in Europe.*

skatteuppbörden vara lägre än för tobak (tre procent) och uppskattas inte överstiga en procent av skatteuppbörden eller som högst 200-300 miljoner kronor.

Olika metoder att undgå bränsleskatt

Några av de metoder som använts för att undgå skatt på bränslen är följande.

- Illegal införsel av olja från bl.a. Finland har under en längre tid förekommit. Aktörerna anpassar sina aktiviteter till tullens närvaro och kontrollmöjligheter.
- Liksom vid cigarettsmuggling förekommer att transporter som enligt pappren är destinerade till land utanför EU eller till ett lågskatteland inom EU helt enkelt ”stannar” i Sverige.
- Fusk har förekommit i pilotprojekt med olika blandningar av rapsolja, etylalkohol m.m. Rapsoljedelen i oljeblandningen har varit punktskattebefriad. I verkligheten har inblandningen varit betydligt mindre än den uppgivna.

10.6 Gränsöverskridande transaktioner

10.6.1 Internet och elektronisk handel m.m.

Elektronisk handel finns inom många områden

I förhållande till omvärlden har Sverige höga mervärdesskattesatser och punktskatter. Till för bara några år sedan handlade diskussionen främst om riskerna för en ökad gränshandel av varor. För Sveriges del begränsades dock problemen – jämfört med många andra länder – genom det geografiska läget och genom att vi har få befolkningstäta gränsregioner.

Genom den ökade elektroniska handeln aktualiseras delvis andra risker för skattefusk än vid traditionell gränshandel. Detta beror på att transaktionskostnaderna – i form av bl.a. transport- och sökkostnader – är betydligt lägre vid elektronisk handel än vid traditionell gränshandel – fusk kan snabbt få mycket stor omfattning. Drivkraften är naturligtvis inte bara skillnader i skattesatser utan även skillnader i priser exklusive skatt. Handel över gränser som innebär att en tjänst levereras elektroniskt är dessutom svårare att kontrollera

än handel där leveransen sker genom att en vara sänds fysiskt över en gräns.

Elektronisk leverans av sådant som traditionellt tillhandahålls fysiskt t.ex. musik, TV- och dataspel på cd-skivor, tidningar och böcker på papper förekommer redan. Därutöver finns andra konsumtionsområden som telefoni, finansiella tjänster, TV, informationstjänster, resebyråverksamhet och lotterier där leverantören av tjänsten inte behöver finnas i Sverige.

Konsumtion av varor och tjänster ska beskattas i Sverige

Med elektronisk handel menas att man beställer varor eller tjänster över elektroniska nät, t.ex. Internet. De beställda varorna eller tjänsterna kan sedan levereras fysiskt till köparen t.ex. per post (off-line) eller levereras elektroniskt (on-line) direkt till datorn. Momsreglerna är de samma för Internethandel som för annan handel – utom på en punkt. När en vara levereras elektroniskt till mottagarens dator utgör den från moms synpunkt en tjänst och inte en vara. Så blir fallet när en bok eller en CD-skiva, i stället för fysisk leverans, levereras i form av datafiler.

Konsumtion av varor och tjänster ska i regel mervärdesbeskattas i Sverige oavsett var leverantören har sin hemvist. När det gäller varor från tredje land – alltså land utanför EU – är det tullen som tar ut momsen (av köparen) när varan passerar gränsen. Inom EU gäller dock vid försäljning till en svensk privatperson att säljaren ska ta ut moms enligt de regler som gäller i säljarens land vid försäljning av tjänster samt för varor upp till ett tröskelvärde på 320 000 kr. I övriga fall är det leverantören som ska betala den svenska mervärdesskatten. När det gäller elektroniska tjänster gäller från den 1 juli 2003 att säljare av elektroniska tjänster från land utanför EU kan välja att registrera sig i valfritt EU-land. Ett i Sverige etablerat e-handelsföretag har därför stora konkurrensnackdelar.

Möjligheterna för svenska myndigheter att kontrollera i vilken utsträckning utländska företag säljer till Sverige saknas helt i många fall eller är vi vart fall begränsade och omständliga. Det är uppenbart att detta medför ökade risker för skattefusk.

Den elektroniska handeln till konsument har ännu inte fått särskilt stor omfattning. Det främsta skälet är att konsumenterna uppfattar köptryggheten som låg; kommer varan, håller den utlovad kvalitet, hur kan

man reklamera och vart vänder man sig vid eventuell tvist?

Någon uppfattning om omfattningen på den mervärdesskatt som Sverige förlorar genom den elektroniska handeln till konsumenterna kan inte uppskattas, men här görs bedömningen att beloppet understiger 0,5 miljard kronor om året.³³

Värdepappershandel

Ett område inom vilket privatpersoners e-handel fått stor omfattning är handeln med värdepapper. Många privatpersoner bedriver aktiehandel via Internet på utländska börser. Det aktiehandelsföretag de anlitar kan vara hemmahörande praktiskt taget i vilket land som helst och omfattas då inte av de svenska reglerna om uppgiftslämnande på försäljning av värdepapper, som gäller för svenska institut. Skattefusk i anslutning till finansiella tillgångar har behandlats under avsnitt 10.4 ovan.

Spel på Internet m.m.

Redan i dag finns det en mängd spel att tillgå på Internet. Det är inte enbart fråga om förströelsespel utan också om spel mot betalning. Vanligtvis går det till så att spelaren öppnar ett spelkonto hos spelordnaren och gör sina insatser med hjälp av betal- eller kreditkort. Insatser och vinster bokförs sedan på spelkontot. Internationellt förekommer Internetspel i form av främst Internetkasinon och vadhållning, men i viss utsträckning även exempelvis i form skraplottliknande produkter.

Antalet webbplatser med spel har ökat och det finns ett stort antal spel-sajter (beräknat till ca 1 800) i världen vilka erbjuder spel om pengar. Dessa kan naturligtvis också nås av svenskar. Lotteriinspektionen³⁴ känner inte till att det skulle ha gjorts någon undersökning som anger hur omfattande spelet från Sverige är. Flera utländska spelbolag konkurrerar dock i dag med Svenska spel och ATG om den svenska spelmarknaden på Internet. De marknadsför sig på den skandinaviska marknaden genom att erbjuda spel på t.ex. matcher i den allsvenska serien i fotboll, elitserien i ishockey och hästtävlingar i Norden. Lockbetet är högre odds och ett

större utbud av spelobjekt samt möjlighet till vadslagning. Vinster från den typen av spel ska inkomstbeskattas i Sverige och förluster och insatser är inte avdragsgilla. Enligt uppgifter i massmedia är den totala omfattningen av Internetspel i storleksordningen 1-2 miljarder kronor, varav hälften sker i utlandet. Vinstprocenten för spelarna är högre i utlandet än i Sverige och baserat på den uppgiften kan det totala inkomstskatteundragandet beräknas³⁵ ligga i storleksordningen 240 miljoner kronor.

I Sverige är värdeautomatspelen Jack Vegas och Miss Vegas den omsättningsmässigt största spelformen och omsatte år 2002 knappt 6 miljarder kronor. Genom en ändrad lagstiftning fr.o.m. februari 2002 är de tillåtna automatspel om pengar som får anordnas i Sverige enbart spel på Svenska Spels värdeautomater. När lagstiftningen trädde i kraft fanns uppskattningsvis 5-10 tusen illegala automater, automater som till stor del kontrolleras av kriminella intressen. I en rapport från Statens Folkhälsoinstitut³⁶ uppskattas de illegala spelautomaterna omsätta 4 miljarder kronor och generera svarta nettoinkomster i storleksordningen 150 miljoner kronor.

Den framtida teknikutvecklingen av betydelse för spelindustrin

Spel kan även ske på andra sätt än med dator. Man förutser en utveckling av UMTS eller tredje generationens mobilsystem (3G), som tekniken också kallas, för just spel i olika former.

Enligt ett riksdagsbeslut ska övergången från analog till digital TV vara helt genomförd år 2008. För spelindustrin är naturligtvis avancerade interaktiva tjänster, presenterade ”i TV-soffan” mycket tilltalande. Om man varken behöver gå ner till sitt spelombud eller slå på datorn utan helt enkelt kan slå på sin TV och köpa en lott eller spela på hästar, blir spelandet mer tillgängligt än någonsin. Inom några år är det knappast relevant att prata om Internet, mobila lösningar och digital-TV som isolerade företeelser.

Eftersom samma grundteknik, säkerhetslösningar och betalningskoncept används i allt större utsträckning oberoende av leve-

³³ Mervärdesskattebasen för det slags varor som via Internet säljs direkt till konsument – cd-skivor, TV- och datorspel, persondatorer och publikationer av olika slag – uppgår till ca 20 mdkr. Högst 10 procent beräknas säljas via Internet. $20 \times 25 \% \times 10 \% = 0,5$ mdkr.

³⁴ Lotteriinspektionens yttrande över Lotterilagsutredningens slutbetänkande SOU 2000:50 Från Tombola till Internet - översyn av lotterilagsstiftningen. Dnr 313/200

³⁵ $750 \text{ mkr} \times 0,8$ (vinstprocent) $\times 0,4$ (skattesats) = 240 Mkr

³⁶ Statens Folkhälsoinstitut, <http://www.fhi.se/nyheter/> 2002-12-30 Illegala spelautomater i Sverige

rans- eller bärarkanal, är det oundvikligt att gränserna mellan dessa suddas ut allt mer. Enkelt uttryckt kommer en lösning som fungerar på en dator uppkopplad mot Internet att fungera lika bra på en mobil terminal eller på TV:n.

10.6.2 Momsbedrägerier

Den gränsöverskrivande handel m.m. som ovan beskrivits kan leda till skatteförluster men det är inte huvudsyftet. När det gäller momsbedrägerier däremot är själva affärsidén att lura staten att återbetala moms eller att sälja varor utan att betala moms.

Det finns inom momsområdet möjligheter till fusk genom mervärdesskattens konstruktion. Den som för sin mervärdesskattepliktiga verksamhet förvärvat varor med svensk mervärdesskatt har rätt att dra av den ingående skatten i sin deklaration. Och är avdragen skatt större än den utgående dvs. på försäljningen, ska skillnadsbeloppet återbetalas.

Samtliga medlemsstater i EU har drabbats av systematiska momsbedrägerier i form av karusellhandel. Typiskt sett har det i karusellhandel varit fråga om varor med högt värde i förhållande till sin vikt, för att minimera transport- och hanteringskostnader, och varorna har varit efterfrågade med en stabil prisbild i berörda länder. Karusellhandel genomförs snabbt för att myndigheterna inte ska kunna stoppa affärerna. En allmängiltig definition³⁷ på karusellhandel är:

”Frekventa inköp och försäljningar (verkliga eller fiktiva) mellan samverkande företag, där åtminstone ett av dessa finns i ett annat EU-land. Det eller de företag som påstås stå för införseln till Sverige byts kontinuerligt ut. Vinningen består i att svensk moms, som faktureras från införsel företagen, inte redovisas eller betalas in. Köparföretagen lyfter däremot av den debiterade skatten.”

Införsel företaget (”Missing trader”) företräds vanligen av en s.k. målvakt dvs. en person som mot betalning tar på sig att företräda bolaget. Målvakten är ofta en socialt utslagen person, som oftast inte vet något om det bolag han företräder eller de affärer som görs. Karusellhandel är en mycket lönsam hantering. Den upptäckta karusellhandeln beräknas ha kostat staten över en miljard kronor. Man menar att kontrollen från myndigheternas sida fortfa-

rande brister i effektivitet och samordning. I en rapport från Skatteverket pekas på ett antal faktorer som försvårar karusellutredningarna i Sverige nämligen myndighetsstrukturen, sekretessbestämmelserna, avsaknaden av möjlighet att göra s.k. överraskningsrevisioner, avsaknaden av en central analysfunktion, bristen på materiell spetskompetens och brist på resurser för brottsutredning.

Som ett underlag för den s.k. Skattebasutredningen gjorde Skatteverket en kartläggning av skattefel med internationell anknytning för de olika skatteslagen.³⁸ Utredningen konstaterade att det kända och belagda momsfuskets i anslutning till svenska karuseller har uppgått till i storleksordningen 300-500 miljoner kronor i snitt per år. Mörkertalen är stora och svåra att bedöma. Utredningen uppskattar att skattefelet med internationell anknytning uppgår till minst 5 miljarder kronor eller möjligen så mycket som 10 miljarder kronor. Då är även andra former av momsbedrägerier med internationell anknytning inräknade som t.ex. fiktiv export dvs. export som utan att ha belagts med moms avledds till den svenska marknaden och att varor och tjänster förs in i Sverige utan att bli korrekt belagda med moms.

10.6.3 Andra skattefel med internationell anknytning

Det förekommer att utländska bolagskonstruktioner används i skatteundandragande syfte. Det har man försökt komma till rätta med. Om exempelvis ett svenskt företag gör en bolagsetablering i ett land med en beskattning som avviker från den i Sverige, t.ex. i ett skatteparadis, och den svenska ägaren har kontrollen över utlandsbolaget ska den svenska ägaren beskattas löpande för det utländska bolagets inkomster. Men ofta försöker man dölja ägandet och det svenska inflytandet över företaget genom en lång kedja av bolag i olika länder. Man räknar med att detta skattefel ligger i storleksordningen 2-5 miljarder kronor.

För ett företag är skatten en kostnad och en strävan finns att minimera skattebelastningen. Företag som bedriver verksamhet i flera länder har större handlingsutrymme när det gäller att påverka var man vill att vinster av den gemensamma verksamheten redovisas och beskattas. Den interna handeln mellan besläktade företag upp-

³⁷ Kontroll av karusellhandel inom momsområdet, Skatteverkets rapport 2000:8, s.3.

³⁸ Oroliga skattebaser, Skatteverkets rapport 2002:2

skattas svara för mellan 30-50 procent av alla internationella transaktioner i världen. En metod att åstadkomma förflyttning av vinster är felaktig internprissättning, dvs. prissättning som inte är marknadsmässig, på varor och tjänster som tillhandahålls mellan företag i koncernen. Förutom genom felaktig prissättning av varor och tjänster, som teknisk rådgivning, servicehjälp, transporter och administration, förekommer vinstöverföring vid betalning av royalty och ränta.

Skatteverket³⁹ har inte försökt bedöma hur stora belopp som undgår svensk beskattning pga. felaktig prissättning men pekar på att frågan har diskuterats livligt i Danmark och stora belopp har förekommit i debatten. Skatteministeriet i Danmark uppskattar⁴⁰ dock det skatteundandragande som kan påvisas till högst 5 miljarder danska kronor (DDK).

Många länder har, som Danmark och till skillnad mot Sverige, detaljerade bestämmelser kring internprissättning, vilket underlättar kontroll och fastställande av beskattningsanspråk. Problem och brister i det svenska regelsystemet för internprissättning har belysts i en rapport⁴¹ kring internprissättning som Skatteverket gjorde för över tio år sedan. På regeringens uppdrag har Skatteverket i mars 2003 upprättat en promemoria i vilken det föreslås ökad dokumentationsskyldighet och uppgiftslämnande för transaktioner med företag i intressegemenskap.

10.7 Revisionsresultat som uppskattningsmetod

Endast vad kontrollen kan upptäcka

Olika transaktioner i företagsbokföringen liksom utelämnande av inkomster kan t.ex. vara ett sätt att skapa utrymme för svarta ersättningar i form av svart lön eller förmåner till anställda eller företagsägaren. Det finns således en överlappning mellan vad som ovan redovisats som svartarbete och det fusk som kan iaktas i företagets bokföring. Men fusk i företagsbokföring kan också generera en avkastning för företaget/företagaren som inte motsvaras av arbete.

Det hade naturligtvis varit intressant om det utifrån resultatet av de skatterevisioner som Skatteverket gör hade varit möjligt att uppskatta det totala omfånget på skatteundandragandet eller i vart fall de felaktigheter som går att revidera fram. Det är av flera skäl inte möjligt idag. Det främsta skälet är att Skatteverkets revisionsurval i normala fall inte sker slumpmässigt utan med syfte att få så stor effektivitet i revisionsarbetet som möjligt.

En uppräknig av revisionsresultatet kan således inte användas för att uppskatta skatteundandragandet. Däremot ger en sådan uppräknig en indikation på hur effektivt Skatteverkets urval är när det gäller att uppdaga framreviderbara felaktigheter.

10.9 Tabell

ÅSA-undersökningar som har syftat till att beräkna skattefelet Taxpayer compliance investigations as to measure the volume of tax

År Year	Urval Sample	Urvalsstorlek Sample size	Granskningsmetod Audit method
1993	Fysiska personer, allmän självdeklaration (Physical person, ordinary income tax returns)	3 000	Deklarationsgranskning (Desk audit)
1993	Fysiska personer, särskild självdeklaration (Physical person, special income tax returns)	3 000	Deklarationsgranskning (Desk audit)
1993	Fysiska personers näringsverksamhet, blankett N1 (Physical person, business, tax form N1)	2 975	Skatterevision (Tax field audit)
1994	Fysiska personers näringsverksamhet, blankett N2 (Physical person, business, tax form N2)	2 096	Skatterevision (Tax field audit)
1995	Fåmansaktiebolag inkl. ägare, lönesumma < 5 mnkr (Limited companies and owners, salary to employees < 5 MSEK)	1 188	Skatterevision (Tax field audit)

Källa: Skatteverket

³⁹ Oroliga skattebaser. RSV Rapport 2002:2, s. 178

⁴⁰ Tidskriften Skat april 2002

⁴¹ Internprissättning. RSV Rapport 1990:1

Kunskap genom slumpmässiga urval

År 1992-1995 genomförde Skatteverket s.k. ÅSA-undersökningar (Årliga Statistiska Acceptansundersökningar). ÅSA-undersökningarna baserade sig på slumpmässiga urval bland olika kategorier av skattebetalare. Utöver syftet att få kunskap om skatteundandragandet var syftet att med statistiska metoder försöka ta reda på vilka skattskyldiga och vilka materiella regler som borde kontrolleras. Ett annat syfte var att få underlag för ändringar i informationsmaterial, deklarationsblanketter och i det materiella regelverket.

Självfallet kan dock slumpmässiga revisioner eller andra former av kontroller (i den mån urvalet görs utifrån skatteförvaltningens register) bara i mycket begränsad omfattning fånga in s.k. nonfilers, dvs. företag och personer som ställer sig helt vid sidan av skattesystemet. Det finns dessutom fusk som inte går att upptäcka med de metoder skattekontrollen förfogar över.

Genom de ÅSA-undersökningar som gjordes åren 1993-1995 har löntagare och de mindre företagen täckts in av slumpmässiga urval.⁴²

Skattefel på 12 miljarder kronor enbart bland små företag

Undersökningarna i företagssektorn är gjorda olika år. De är också behäftade med osäkerhet. De visar emellertid om resultaten sammanläggs att skatteförvaltningen skulle kunna granska fram skatter i storleksordningen 12 miljarder kronor. Men då ingår som ovan nämnts i bolagssektorn endast bolag med en lönesumma under 5 miljoner kronor.

De största koncernerna granskas regelbundet

År 1988 inleddes en omfattande kontroll av de största företagen genom att koncernerna granskades samordnat i landet. De företag som ingår i koncernkontrollen har stor betydelse för skattesystemet. De svarar för stora delar av uppbörden av mervärdesskatt, preliminärskatter och avgifter för anställda och många av företagen ska själva betala betydande skattebelopp. Inledningsvis omfattade verksamheten de 200 största koncernerna och dessa reviderades under åren 1988-1994. Granskningen ledde till att Skatteverket beslutade om extra skatter

för dessa företag uppgående till 20 miljarder kronor⁴³. Huvuddelen av höjningarna ligger på inkomsttaxeringen. En betydande del av beloppen är dock fortfarande föremål för tvist i skattedomstolarna. En särskild uppföljning har gjorts av utfallet efter domstolsprövning och för de mål som slutligt är avgjorda har ca 75 procent av beloppet kvarstått.

Uppföljningen av verksamheten efter år 1994 har visat att beloppsmässigt står inkomstskatten för mer än 90 procent av de föreslagna ändringarna. De beloppsmässigt största höjningarna ligger inom områdena företagsöverlåtelser, utlandstransaktioner och underskottsavdrag.

År 1995 utökades koncernkontrollerna så att alla koncerner med mer än 800 årsanställda omfattas av kontrollen (f.n. cirka 325 koncerner). Syftet med kontrollen av storföretagen har ändrats från att undersöka hur skattesystemet fungerar till att genomföra kontrollerna utifrån en riskanalys. Samordnade kontroller sker numera inte bara genom revision utan även genom skrivbordsgranskning.

Det finns en utvärdering av revisionerna 1996 och 1997 som ger totalt 4,2 miljarder på 77 koncerner. Utifrån den riskanalys, som från år 2002 styr kontrollernas inriktning och omfattning, är det svårt att beräkna det framgransningsbara skattefelet i denna grupp av företag. Skatteverket bedömer dock att det totala framgransningsbara skattefelet i denna grupp företag överstiger 16 miljarder kronor.

10.8 Skatteverkets bedömning av skattefelets storlek

Skatteverket uppskattade skattefelet 1997 till drygt 80-90 miljarder kronor

Skatteverket gjorde år 1998 en uppskattning av skattefelets storlek⁴⁴ i anslutning till ett regeringsuppdrag att utvärdera kontrollverksamheten. Underlaget för bedömningen är bl.a. resultat från skilda undersökningar som ovan redovisats.

Verket framhöll att underlaget för en sådan bedömning är osäkert och inte dagsaktuellt. Det bör dock inte hindra att en

⁴² För en beskrivning av undersökningar och resultat hänvisas till Skattestatistisk Årsbok 2001 eller avsnitt 3.3-3.4 i RSV Rapport 1988:3 Skattefel och skattefusk.

⁴³ Slutrapport 96-02-08 Samordnad planmässig revision 1988-1994, dnr 705-96/515.5.

⁴⁴ Skattefel och skattefusk. En utvärdering av kontrollverksamheten 1992-1997. RSV Rapport 1998:3, s. 47 ff.

bedömning görs. En bedömning från Skatteverkets sida kan föra med sig en fruktbar dialog och stimulera till en fortsatt metoddiskussion och fortsatt analys av skattefelets storlek, utbredning och orsaker. En sådan analys kan i sin tur lägga en grund för en strategi för att minska skattefelet.

Skatteverket uppskattade att det totala skattefelet år 1997 låg i storleksordningen 80-90 miljarder kronor vilket motsvarade nästan fem procent av BNP eller nio procent av den samlade skatteuppbörden.

Det betyder definitivt inte att dessa inkomster kan framtvängas genom en utökad granskning. Blev undanhållna inkomster beskattade skulle tjänsterna i stor utsträckning inte produceras. Det är också Skatteverkets uppfattning att om skattemyndigheterna fick resurser att hitta alla fel i form av felaktiga kostnader och redovisning skulle alla medvetna skatteundandraganden (fusk) bli försumbara men detta skulle inte vara en kostnadseffektiv användning av samhällets resurser. Slutsatsen av detta är i sin tur att ett visst mått av skattefel inkl. skattefusk måste accepteras i en demokrati med ett skattesystem som bygger på uppgifter som medborgarna själva lämnar. Hur stort skattefel och hur mycket skattefusk som kan tolereras är till slut en rent politisk fråga med många fler aspekter än de rent ekonomiska.

Resultat från olika undersökningsmetoder kombinerades

Skatteverket kombinerade i sin beräkning av skattefelets storlek de nationalekonomiska beräkningarna med egna kontrollresultat från främst slumpmässiga kontroller. Skatteverket konstaterar med utgångspunkt i 10.10 Figur att de skattefel man finner vid olika undersökningsmetoder inte är exakt desamma.

Svartarbetet den viktigaste komponenten

Skatt på oredovisade inkomster uppskattades till ca 60 miljarder kronor och grundade sig på uppskattningar från nationalräkenskaperna av den svarta sektorn (se 10.12 Tabell). Skatteverkets uppskattning av den svarta sektorn byggde på Tengblads beräkning från år 1992 på 4,9 procent. Tengblad har sedermera (1998) justerat ner denna beräkning till ett intervall inom 3,0-4,5 procent av BNP, se avsnitt 10.3.5. Skatteverkets beräkning i den delen låg

därför något över nyare beräkningar, se 10.11 Diagram.

De felaktigheter som kan upptäckas vid revision eller annan djupare kontroll beräknades till ca 40 miljarder kronor. Uppskattningen bygger i den delen i allt väsentligt på tidigare genomförda noggranna kontroller av ett helt slumpmässigt urval där resultaten uppräknats till nationell nivå. När det gäller de allra största koncernerna har dessa totalgranskats inom ramen för samordnad planmässig revision, men får alltså ett genomsnittsvärde på en granskningsperiod om tio år.

Den del av skattefelet som kan kontrolleras fram och den del som läcker ut i form av oredovisade inkomster eller andra oredovisade förmåner till fysiska personer kommer därmed att ingå i underlaget för de nationalekonomiska beräkningarna av den svarta sektorn. Korrigeringsposten avser detta förhållande samt periodiseringsfel.

Det bör avslutningsvis noteras att kalkylen inte täcker in alla skatter, alla skattskyldiga eller rena bedrägerier mot skatteförvaltningen t.ex. avseende moms. Kalkylen inkluderar heller inte sådana fall där den skattskyldige deklarerar men smiter från skattebetalningen genom att göra sina tillgångar oåtkomliga för skatteindrivning.

Skatteverkets uppdaterade beräkning för år 2000

Samhällsekonomin växer och nya data kommer fram som kan komplettera bilden. År 2000 uppdaterades beräkningen, jfr 10.12 Tabell. I den uppdaterade beräkningen utgick Skatteverket från det värde den svarta sektorn redovisats till i nationalräkenskaperna på drygt 4 procent av BNP. Vad som därutöver ändrades var att BNP har ökat och därtill finns ett något bättre underlag för att uppskatta skattefelet på kapital placerat utomlands som undgår beskattning.

Innebörden av kalkylen är att Skatteverket med nuvarande granskningsmetoder potentiellt kan upptäcka mindre än 50 procent av det totala skattefelet.⁴⁵

Skattefelet har i den kalkylen för år 2000 bestämts till knappt 90 miljarder kronor. Skattefelet uppgår enligt den nu justerade kalkylen till drygt 4 procent av BNP och cirka 8 procent av skatteinkomsterna. Detta är något lägre än i beräkningen 1997

⁴⁵ $(25,3+16,0)/88,0 = 46,9 \%$.

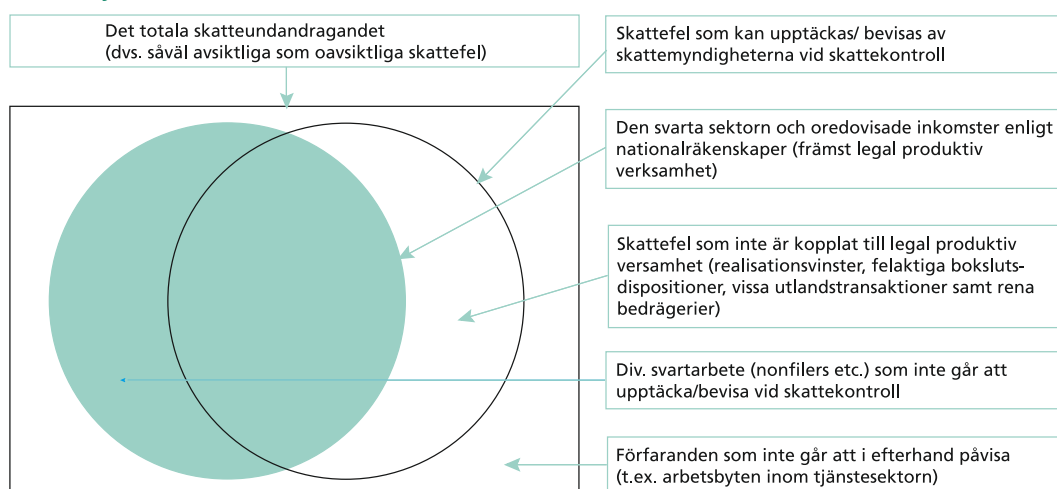
trots att denna inte explicit beaktade kapitalplaceringarna utomlands. En stor del av skattefelet härrör nämligen från uppskatt-

ningar av den svarta sektorn som Skatteverket, grundat på tidigare uppskattningar, bedömde ligga på 5 procent.

10.10 Figur

Principskiss över skatteunddragandets förhållande till nationalekonomiska beräkningar av svart sektor/oredovisade inkomster och skattefel som kan upptäckas/bevisas vid skattekontroll⁴⁶ (Anm.: Storleken på cirkelytorna är godtyckligt valda)

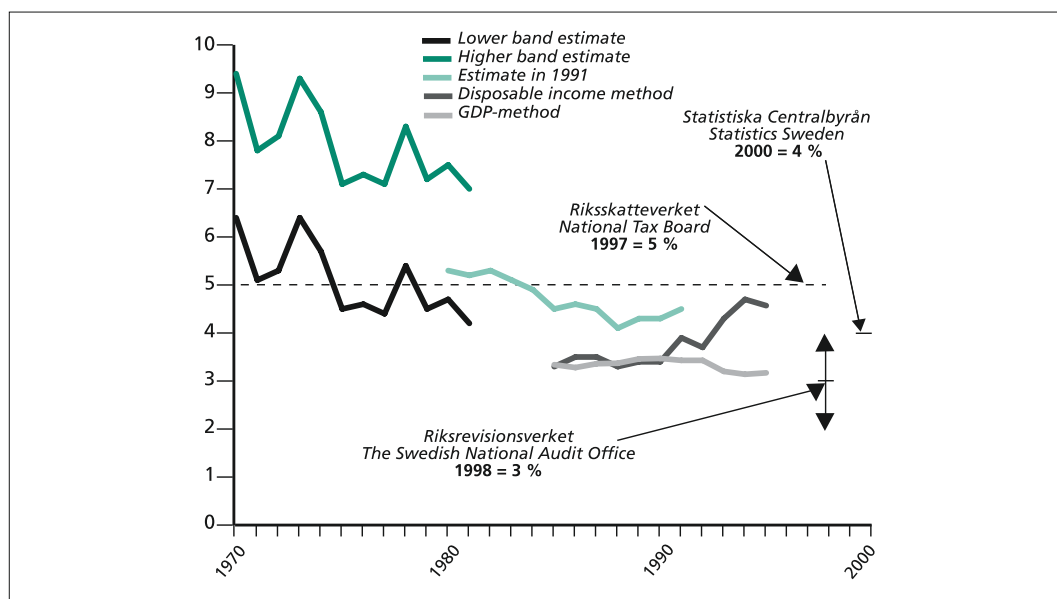
Figure based on princip: The total volume of untaxed income (both intentional evasion and unintentional tax errors). Circles show tax errors that are possible for the tax authorities to detect and prove on the one hand and what is measured as the black economy according to the national accounts on the other hand (primarily legal productive activities). The figure shows the types of transactions that are measured by each method. (Note: Circle sizes are chosen on random).

10.11 Diagram

Uppskattningar av den svarta sektorn av Riksrevisionsverket och Skatteverket baserade på resultat från nationalräkenskaperna m.m.

Estimates of the black sector in Sweden based on the national accounts

Källa: Skatteverket, Riksrevisionsverket och SCB

⁴⁶ Malmer, H och Persson, A. Århundradets skattereform. Skattereformens effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk. Nordstedts 1994.

10.12 Tabell

Schematiska kalkyler av skattefelets storlek år 1997 och en uppdaterad beräkning för år 2000, mdkr

Schematic calculation of the total amount of tax errors 1997 and an updated calculation for 2000, BSEK

Skattefel, mdkr Tax faults, BSEK	Riksskatte- verket år 1997 National Tax Board year 1997	Ändrad beräkning för år 2000 Updated calculation year 2000	Andel år 1999 av totalt skattefel Share of total tax error in year 2000
Skatt som belöper på svart arbete och oredovisade företagarinkomster - inkomstskatt, moms och arbetsgivaravgifter (Tax on undeclared income in the black sector - income tax, VAT and social security contributions)	60,4	56,0	64%
Skatt på utländska kapitalinvesteringar (Tax on capital investments abroad)	?	7,5	9%
Revisionsresultat - företrädesvis felaktiga kostnader och felaktig redovisning (Audit results - primarily non-deductible costs and different forms of wrong accounts and wrong tax calculation)			
Slumpmässiga kontroller av löntagare och företag utanför de största företagskoncernerna (Random audits of ordinary tax payers and companies except the biggest groups of companies)	20,8	25,3	
Samordnad kontroll av alla de största koncernerna (Coordinated audits of the biggest groups of companies)	20,0	16,0	
Avgår: Korrigeringar av skattefelet, dubbelräkning (Less: Correction of tax error, double calculation)	-20,4	-20,7	
Skattefel exkl. svartarbete och utländska kapitalinvesteringar (Tax error, excl. black sector income and capital investments abroad)	20,4	20,7	23%
Punktskatter på sprit, tobak, olja etc. (Special sales taxes on alcohol, tobacco, oil etc)	3,0	3,4	4%
Mervärdesskatt förlorad genom elektronisk handel via Internet (Loss of VAT through electronic trade on Internet)	-	0,5	0,6%
Rena bedrägerier mot skatteförvaltningen t.ex. avseende återbetalning av mervärdesskatt (Plain fraud against the tax administration e.g. claiming VAT repayments)	-	-	
Det totala skattefelet i mdkr (The total tax error in BSEK)	83,8	88,0	100%
Skattefelets andel av BNP(1997:1 800 Mdkr och 2000:2083 Mdkr) (The total tax error as a percentage of GDP, [1 800 BSEK in 1997 and 2 083 BSEK in 1999])	4,7%	4,2%	
Skattefelets andel av den offentliga sektorns skatteinkomster (1997: 950 Mdkr och 2000:1 083 Mdkr) (The total tax error as a percentage of taxes in the public sector [950 BSEK in 1997 and 1 100 in 2000])	8,8%	8,0%	

Källa: Skatteverkets rapport 1998:3

En försiktig beräkning av den svarta sektorn på 4,5 procent av BNP för år 2002 skulle ge en svart sektor på drygt 100 miljarder kronor.

Nationalräkenskaperna revideras då och då bakåt i tiden. Skattefelet som belöper på svartarbete skattas i 10.12 tabell för år 2000 till 56 miljarder kronor. Enligt nu aktuella uppgifter uppgår den svarta sektorn⁴⁷ i nationalräkenskaperna för åren 1988-2000 till ca 5 procent av BNP. En försiktig beräkning av den svarta sektorn på 4,5 procent av BNP ger en svart sektor på 105 miljarder kronor år 2002 och med tidigare redovisade antaganden – ett skattefel som belöper på svartarbete till ca 70 miljarder kronor.

Skattefel med internationella kopplingar uppgår till 20-35 miljarder kronor

Skatteverket har för Skattebasutredningens räkning gjort⁴⁸ en bedömning av skattefel med internationella kopplingar. Man bedömer att skattefelet med internationell anknytning ligger i storleksordningen 20-35 miljarder kronor och med den sammansättning som framgår av 10.13 Tabell.

I rapporten bedömer Skatteverket att den låga skattningen av det internationellt anknutna felet uppgående till 20 miljarder kronor är förenlig med det tidigare angivna totala skattefelet upp till cirka 90 miljarder kronor. Med den högre skattningen, 35 miljarder kronor, skulle även det totala skattefelet behöva räknas upp.

⁴⁷ Svarta löner och restposten i driftöverskotten i näringsverksamhet

⁴⁸ Oroliga skattebaser. RSV Rapport 2002:2 s.31

10.13 Tabell

Uppskattning av skattefel med internationella kopplingar, mdkr

Assessment of the amount of tax errors in cross border transactions, BSEK

	Skattefel, mdkr Tax errors, BSEK
Punktskatter (<i>Excise duties</i>)	2-4
Mervärdesskatt (VAT)	5-10
Skatt på kapital (inkl. arvs- och gåvoskatt) (<i>Tax on capital abroad [inheritance and gift tax incl.]</i>)	8-
Paradistransaktioner med någon typ av företagskoppling (<i>Tax heaven transactions</i>)	2-5?
Övrigt (internprissättning, elektronisk handel, socialavgifter m.m.) (<i>Other (transfer pricing, electronic trading, social security contributions)</i>)	?
Totalt (Total)	20 - 35

Källa: Skatteverkets rapport 2002:2, s. 32

Sammantaget torde skattefelet i Sverige år 2000 ligga i storleksordningen 100 miljarder kronor.

10.9 Skattefusket utbredning

Skattefusket omfattning är inte bara en volymfråga. Väl så viktiga aspekter är utbredningen – hur många som fuskar – och skattefusket orsaker och effekter. I efterföljande avsnitt 10.9.1-10.9.4 behandlas inkomst av tjänst och i 10.9.5 inkomst av näringsverksamhet, främst fusk i olika branscher. Därefter behandlas utbud och efterfrågan på svart arbete. Skattefelet när det gäller realisationsvinster på aktieförsäljningar har behandlats i avsnitt 10.4.2.

10.9.1 Löntagares deklaraionsfusk med övriga avdrag

En omdiskuterad fråga är i vilken utsträckning vanliga löntagare fuskar med sina deklaraionsavdrag för att skattekontrollen och sanktionerna är bristfälliga. Fusk med mindre belopp drabbas inte av skattetillägg ens om fusket skett avsiktligt. Och genom att inte svara på myndighetens frågor kan myndigheterna ofta inte påvisa oriktig uppgift och ta ut skattetillägg.

Skatteverket har studerat de skattskyldigas beteende när det gäller avdraget för övriga kostnader under inkomst av

tjänst.⁴⁹ Det är ett avdrag som yrkades av 550 000 personer vid 1999 års taxering. Den skattskyldige kan yrka avdraget med endast ett belopp – specifikation krävs inte – och vid deklaraionen ska medges avdrag för avdragsgilla utgifter reducerade med 1 000 kr. Det är inte möjligt att hinna kontrollera alla avdrag under taxeringsperioden. Statsfinansiellt är avdraget litet då det uppgår till ca 3 miljarder kronor. Baserat på flera fristående totalundersökningar påvisade utredningen att de skattskyldiga gör fel i yrkade avdrag oftare än i fyra fall av fem och att skattefelet uppgår till minst 52 % av det totalt yrkade avdraget för övriga kostnader. Den undanhållna skatten beräknades till cirka 600 miljoner kronor. Många av felen beror på okunnet men intervjuer med deklaraionsgranskarna gav vid handen att de skattskyldiga i ökande utsträckning chansar och försöker få igenom oberättigade avdrag.

10.9.2 Löntagares deklaraionsfusk med reseavdrag

Taxeringsåret 2003 gjorde ca 920 000 personer avdrag för resor till och från arbetet. Det totala avdraget uppgick till 11,3 miljarder kronor. För att undersöka skattefelet i reseavdraget gjorde Skatteverket under 2003 en undersökning genom ett slumpmässigt urval av 900 reseavdrag som granskades särskilt. Genom undersökningen fick man också mer kunskap om vilka som gör reseavdrag.

I snitt uppgick reseavdragen till ca 20 000 kr. Ensamåkande bilister stod för drygt 85 procent av alla avdrag – samåkning med bil förekom bara i en halv procent av fallen. Avdrag för kollektiva resor uppgick till ca fem procent. I sju procent av fallen framgick inte vad avdraget avsåg.

Undersökningen visade att 48 procent av de personer som gjorde avdrag för resor mellan hemmet och arbetsplatsen gjorde ett felaktigt reseavdrag. 46 procent gjorde fel till sin fördel och två procent gjorde fel till sin nackdel. Det innebär att varannan person som ska redovisa ett reseavdrag gör fel – och att det i det alldeles övervägande antalet fall är fel till egen fördel. Om felaktigheterna berodde på okunnet borde rimligen fel till fördel och nackdel vara ungefär lika frekventa. Slutsatsen att det är fråga om avsiktliga fel (fusk) ligger närmast till hands.

⁴⁹ Om gratislotter och preventiv effekt. En utvärdering baserad på de skattskyldigas avdrag för övriga kostnader under inkomst av tjänst och skattemyndigheternas kontroll av detta avdrag. RSV Rapport 2001:1

Det vanligaste felet är otillräcklig tidsvinst, dvs. den avdragsyrkande har gjort avdrag för bil trots att tidsvinsten jämfört med allmänna kommunikationer inte uppgår till två timmar. Ett annat vanligt fel är att den avdragsyrkande gör avdrag för fler dagar än han faktiskt arbetat. Fel som beror på att man angett ett felaktigt avstånd mellan hemmet och arbetsplatsen är däremot relativt få. Andra vanliga fel är att avdraget avser resor till studieort och inte till arbete och att man gjort dubbelavdrag, både för bil och för buss.

I snitt är det beloppsmässiga felet för avdrag som yrkats med för högt belopp ca 13 000 kr och för avdrag som yrkats med för lågt belopp ca 3 000 kr. Män och kvinnor gör lika mycket fel. Brutto uppgår det beloppsmässiga skattefelet till ca 3,5 miljarder kronor, vilket är ca 30 procent av det totala reseavdraget. Av beloppet är ca 3,4 miljarder till fördel för den skattskyldige (underbeskattning) och knappt 0,1 miljard till nackdel (överbeskattning). Skattefelet – det belopp staten går miste om i skatt – kan beräknas till 1,4 miljarder kronor.

Som vi sett ovan är det fel i vartannat reseavdrag och beloppsmässigt uppgår felet till ca 30 procent av det totala reseavdraget. Skatteverket har inte resurser att kontrollera bort alla felaktigheter. Följden är att vissa enskilda individer inte betalar den skatt de ska. Skattemoralen kan påverkas negativt om systemet upplevs som orättvist och av att Skatteverket saknar effektiva verktyg att förhindra fusk.

Ett alternativ till utökad kontroll är regeländringar. Ett avståndsbaserat reseavdrag för dem med långt avstånd till arbetet utan regler om tidsvinst och färdstätt skulle kunna förenkla systemet och därmed minska skattefelet i reseavdraget.

10.9.3 Kontrolluppgiftsbedrägerier och svart lön

För löntagare gäller att arbetsgivaren lämnar kontrolluppgift på lön och avdragen skatt m.m. och den anställde med ledning av dessa uppgifter beskattas för inkomsten och tillgodoförs avdragen skatt samt att man fastställer pensionsgrundande inkomst. För att detta ska ske krävs inte att arbetsgivaren betalat in vare sig preliminärskatt eller arbetsgivaravgifter.

En nackdel för den som arbetar svart är att han inte kan få sjukpenning, pensionsgrundande inkomst samt att frånvaron av inkomster kan leda till besvärande kontroller från Skatteverkets sida. Dessutom kan en person utan taxerad inkomst få svårt att få banklån, hyreskontrakt eller mobilabonnemang. Under senare år har en ny typ av fusk uppmärksammats⁵⁰ i Skatteverkets kontroller nämligen att man fabricerar kontrolluppgifter utan verklighetsunderlag. "Arbetsgivare" är i dessa fall ofta en person som är immun för utmättningsanspråk t.ex. ett bolag i konkurs. Den "anställda" förvandlar en svart inkomst till vit inkomst och får ofta inte bara skatten betald utan ofta även överskjutande skatt vid taxeringen.

Förfarandet underlättas av att det inte krävs att behörig firmatecknare lämnar kontrolluppgifterna. Vem som helst kan idag komma in med en kontrolluppgift under förutsättning att denne har kännedom om bolagets organisationsnummer. Som systemet tillämpas kan kontrolluppgifter bli registreras på bolag som inte är arbetsgivarregistrerade, inte har redovisat eller betalat någon källskatt/några arbetsgivaravgifter eller som är försatta i konkurs. Skatteverket har noterat att det sker handel med "falska" kontrolluppgifter där köpare betalat mellan 25 000-30 000 kr för en "bra" kontrolluppgift.

10.9.4 Fysiska personers oredovisade inkomster i utlandet

Skatteverket mottar årligen från ett antal länder stora mängder kontrolluppgifter om inkomster i utlandet. Totalt finns hos Skatteverket cirka 300 000 uppgifter registrerade. De flesta kommer på datamedium men varje år kommer några tusen kontrolluppgifter på papper.

Beroende på att uppgifterna är av låg kvalitet samt att den rapporterade inkomsten ofta måste utredas är kontrollen mycket resurs- och kompetenskrävande. I många fall hinner man därför inte med att utreda om de redovisats korrekt hos de skattskyldiga.

I en försöksverksamhet⁵¹ har man gjort ett urval där man granskat kontrolluppgifter överstigande 20 000 kr för att se om personerna tagit upp inkomsterna i sina

⁵⁰ Falsa kontrolluppgifter. Slutrapport 2001-12-11, Skattemyndigheten i Stockholm, dnr 601 166282-01/830

⁵¹ Utvärdering av kontroll av utlands-KU, Utvärdering av kontroll av utlands-KU, försöksverksamhet i region Gävle och Östersund, Skatteverket dnr 130-341478-04/121

deklarationer.

Inkomster och tillgångar enligt kontrolluppgifter har i stor omfattning inte redovisats. En stor del av feLEN bedöms dock vara oavsiktliga och kan ha berott på okunskap. Av de skattskyldigas reaktioner kan utläsas att det ibland kan vara svårt att få korrekt och tillräcklig information från såväl Skatteverket som skattemyndigheter i utlandet.

Granskningen har endast omfattat fysiska personer. Knappt 2 000 beslut fattades som resulterade i cirka 40 miljoner kronor i ytterligare skatt efter det att hänsyn tagits till avräknad skatt. Skattetillägg påfördes med drygt 7 miljoner kronor.

10.9.5 Mer utbredd fusk i vissa branscher

I den allmänna debatten brukar företag i vissa branscher förknippas med fusk. I företagsundersökningen år 2003 var det 18 procent av företagen som instämde i påståendet att de i stor utsträckning är utsatta för konkurrens från företag i branschen som skattefuskar, jfr 10.14 Tabell. Här utmärker sig företag inom hotell- och restaurangbranschen, transportnäringen och byggbranschen. Det är samma branscher som i tidigare undersökningar.

Svaren från företagen själva stämmer väl överens med de branscher som nämns i debatten om skattefusk.

10.14 Tabell

Påstående: Vårt företag är i stor utsträckning utsatt för konkurrens från företag inom branschen som skattefuskar. Svartsfördelning (procent) i olika branscher

Statement: Our business is to a large extent exposed to competition from businesses in the sector that evade taxes. Response rate (per cent) in different business sectors

Företagen år 2003 Companies in 2003	Total Total	Jordbr Skogsbr Fiske Agriculture, forestry, fishing	Tillverkn & framställn. Mining, manu- facturing	Byggn. verks. Construction	Handel Trade	Hotell & rest. Hotels, restaurants	Transporter Transport	Fastighet Data Företags- tjänster Real estate, Data, Business services	Utbildn. Hälsovård m.m. Education, health etc.
Instämmer (5+4) (Agree)	18	13-	20	42+	17	40+	36+	11-	20
Varken/eller (3) (Neither/nor)	11	16+	8	9	10	13	11	11	11
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	34	26-	34	28	26-	27	14-	50+	39
Medelvärde (Mean value)	2,5	2,6	2,5	3,4+	2,7	3,3+	3,5+	2,0-	2,5
Vet ej/ej svar (Don't know/no answer)	36	46+	38	21-	47+	20-	38	28-	30

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot totalen.

Källa: Skatteverkets rapport 2004:7, tab 40 och 41

Från en tidigare undersökning⁵² instämde man i samma påstående i delbranscherna städ (54 procent) och frisör (64 procent).

Utöver vad som framgår av tabellen gäller att "skattekonkurrens" är vanligare bland små företag än bland stora. Särskilt stark upplevs skattekonkurrensen vara bland företag i storleksordningen 5-49 anställda.⁵³

Branschsaneringsutredningen

I Branschsaneringsutredningen (SOU 1997:1111) konstaterades att i kontantbranscher, där kunderna är enskilda konsumenter, som inte efterfrågar kvitton och där tjänsteinnehållet är stort, som t.ex. i fråga om frisörtjänster, finns stora möjligheter att undanhålla inkomster från beskattning. Om företaget dessutom befinner sig i en bransch med överetablering och

⁵² Skatteverkets rapport 1998:1

⁵³ Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusk och skattemyndigheternas kontroll. RSV Rapport 2000:3 sid. 45.

hård konkurrens har den moraliska ribban lättare att sänkas för att klara företaget och försörjningen. Enligt Branschsaneringsutredningen finns dessa problem väl dokumenterade i taxi-, frisör- och restaurangbranscherna.

Fiskebranschen har undersökts

Osannolikt låga inkomster för fiskare har uppmärksamats i en rapport från Finansdepartementet.⁵⁴ I rapporten görs en beräkning av fiskarnas inkomster, timlön och drivkrafter att fuska. I rapporten undersöktes inkomstförhållandena under år 1992. En uppskattning av timlönen för en fiskare visar att denna i genomsnitt uppgick till 46,50 kr i timmen brutto. År 1992 hade den genomsnittlige fiskaren 86 800 kr i årsinkomst vilket gav en månadsinkomst efter skatt på 5 500 kr.⁵⁵ Det är i detta fall fråga om fiskarnas totala inkomster även från andra inkomstkällor. Fiskarnas inkomster varierar i landet. Av rapporten (s.88) framgår att fiskare på södra ostkusten har en timlön på i medeltal endast 24 kr men då är att märka att hela 25 procent av fiskarna på södra ostkusten hade en nettointäkt från fisket (inkl. A-kassa) motsvarande en timlön på maximalt nio kronor efter skatt. I rapporten (s.90) uppskattas att ca 40 procent av yrkesfiskarna ligger på eller under en inkomstnivå som man definierar som existensminimum (3 750 kr/månad efter skatt). I rapporten dras slutsatsen att då vissa fiskare knappast har någon inkomst alls, kan man sluta sig till att dessa med stor sannolikhet har dolda inkomster dvs. fuskar för att överleva.

Frisörbranschen har undersökts

Frisörer i Sverige redovisar låga inkomster i sina deklARATIONER. En undersökning⁵⁶ bland registrerade frisörföretagare visade att 87 procent år 2001 hade en taxerad förvärvsinkomst (inkomst av näringsverksamhet och inkomst av tjänst) som understeg 150 000 kr vilket jämfördes med lönen för

en anställd frisör (grundlönen 170 000 kr, genomsnittslön 220 000 kr).

Svartarbetet i branschen medför att seriösa företagare konkurreras ut och att dessa inte kan ha andra frisörer anställda i sin rörelse – i stället hyr lokal innehavaren ut ”stolar” till frisörer som driver verksamheten som egenföretagare. År 2001 startades ett med myndigheter och branschförbund gemensamt projekt⁵⁷ för att skapa sunda konkurrensvillkor inom frisörbranschen. Man ville genom projektet se i vad mån man kan komma till rätta med svartarbetet på frivillig väg genom attitydpåverkan och ”certifiering” av företagare, som åtar sig att uppfylla vissa krav bl.a. att använda kassaapparat och ha en synlig prislista. På en mer övergripande nivå får man kunskap och erfarenhet inför mer generella brottsförebyggande insatser riktade mot de så kallade kontantbranscherna.

Restaurangbranschen

Skatteverket har utifrån en granskning inom restaurangbranschen i Dalarna uppskattat de oredovisade intäkterna för hela landets restaurangnäring 1995 till 37 procent av 20 miljarder kronor, eller ca 7 miljarder kronor.⁵⁸ Fusket har sedan dess accelererat. Senare uppskattningar antyder att de undanhållna intäkterna år 2002 skulle kunna ligga i storleksordningen av minst det dubbla beloppet dvs. 15 miljarder kronor.

Byggbranschen på nytt i fokus

Problemet med svart eller grå arbetskraft inom entreprenadbranscherna har diskuterats i ett flertal utredningar.⁵⁹ Utredningarna har föreslagit ett utökat ansvar för beställare eller ändring av uppbördssystemet så att skatteavdrag ska göras.

Skatteverket har gjort en delutvärdering⁶⁰ av ett projekt som handlat om kontroll av svart arbetskraft inom byggbranschen. De svarta lönerna uppskattades till mellan 2,5-3,0 miljarder kronor årligen

⁵⁴ Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. DS 1997:81

⁵⁵ Hela 65 procent av fiskarna hade en bruttoinkomst under 105 tkr

⁵⁶ Slumpmässigt urval av 150 av 450 registrerade frisörföretagare i Malmö. Pressmeddelande 2002-09-09 Skattemyndigheten i Malmö.

⁵⁷ Sveriges Frisörförbund, Handelsanställdas förbund och Kemisk Teknisk Förbund i samarbete med Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan och Skattemyndigheten.

⁵⁸ Lars Lundh, Användningen av manipulerade kassaregister inom kontantbranscher – inriktning mot restauranger, Linköpings Universitet maj 2002.

⁵⁹ t.ex. i Ansvar för skatt vid entreprenad m.m. (DS Fi 1976:4), Den grå arbetskraften och skattekontrollen (DS B 1980:10) samt i Branschsaneringsutredningen (SOU 1997:111).

⁶⁰ Riksprojektet – kontroll av svart arbetskraft inom byggbranschen, Skatteverkets rapport 2001:9

utifrån pågående utredningar och identifierade "härvor". En mycket stor del av den organiserade handeln med svart arbetskraft har troligen inte kunnat identifieras i projektet. Trots omfattande arbetsinsatser av Skatteverket och Ekobrottsmyndigheten i de utredda fallen har man endast lyckats säkra knappt två procent av undanhållna skatter.

Skatteverket konstaterar att omfattningen har medfört att konkurrensen helt satts ur spel. Det är omöjligt för en seriös företagare att konkurrera med de företag som valt att avlöna delar av sin personal med svart lön. Genom att företeelsen organiserad handel med svart arbetskraft har vuxit så kraftigt, har branschen dragit till sig även annan typ av grovt kriminella personer. Dessa agerar som företrädare och målvakter i de företag som fakturerar den svarta arbetskraften. Det bedöms inte som realistiskt att tro att vare sig myndigheternas kontroll- och informationsinsatser eller den självsanering som pågår inom branschen är tillräckliga åtgärder för att komma till rätta med skattefusket i byggbranschen. Skatteverket föreslår därför i en rapport⁶¹ att det införs en skyldighet för näringsdrivande uppdragsgivare som betalar ut ersättning för en byggtjänst att göra ett s.k. entreprenadavdrag. En stor del av skatteundandragandet i samband med svart arbetskraft avser moms. För underentreprenörer från andra EU-länder som tar uppdrag i Sverige gäller att de inte behöver fakturera moms. Skatteverket föreslår att detta system, s.k. omvänd skattskyldighet, blir obligatoriskt för alla företagare i branschen.

Skatteverkets förslag har inlemmats i Bygghedskommisionens betänkande.⁶² I en departementspromemoria⁶³ föreslås att ett entreprenadavdragssystem införs för att förhindra användandet av svart arbetskraft i byggsektorn samt att en uppdragsgivare ska vara skyldig att betala in moms, s.k. omvänd skattskyldighet, för att förhindra undandragandet av mervärdesskatt inom byggsektorn. Bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 2006.

Skärpning av kontrollen av kontantbranscherna på gång

Kontrollmöjligheterna från Skatteverkets sida av inkomstredovisningen under löpande år är begränsad och Skatteverket saknar effektiva sanktioner vid brister i inkomstredovisningen.

Till skillnad mot Danmark, Norge och många andra länder finns i Sverige inget myndighetskrav på att man ska använda kassaregister (kassaapparat) när man har kontantförsäljning i största allmänhet.⁶⁴ Fr.o.m. den 1 juli 2003 måste dock den som har serveringstillstånd enligt alkohollagen ha kassaapparat som uppfyller vissa krav och erbjuda gästerna ett kassakvitto.⁶⁵

Skattekontrollen av de s.k. kontantbranscherna försvåras också av att underliggande handlingar i form av kassakontrollremсор och dylikt ofta saknas eller är så bristfälliga att någon egentlig kontroll utifrån dessa inte kan genomföras. Regeringen avser därför att under år 2004 tillkalla en utredare för att se över möjligheten att införa ett obligatoriskt krav på typgodkända kassaregister inom kontanthandeln. Uppdraget ska även omfatta en översyn av de kontrollbefogenheter som står till buds vid skattekontrollen av kontanthandeln. För att de nya bestämmelserna ska ge påtaglig effekt torde krävas straffsanktioner eller administrativa avgifter vid överträdelse av bestämmelserna.

Fuskets utbredning enligt attitydundersökningar

Ett mått på utbredningen av skattefusket kan vara i vilken utsträckning företagarna i olika branscher uppger sig känna andra företagare som skattefuskar.

Av 10.15 Tabell framgår att medelvärdet för företagare i hotell och restaurangbranschen är högre och att medelvärdet för tillverknings- och framställningsbranschen är lägre jämfört med alla företag (totalen). Småföretagare och bokförings- och redovisningsbyråer är de som i högst utsträckning instämmer i att de personligen känner företagare som skattefuskar.

⁶¹ Skatteverkets rapport 2002:6

⁶² Skärpning gubbar! (SOU 2002:115)

⁶³ Byggentreprenadavdrag samt omvänd skattskyldighet (moms), Ds 2004:43

⁶⁴ Riskhantering 2004. Övergripande underlag för riskbedömning av skatte- och folkbokföringsfelet, RSV Rapport 2003:6, s. 79

⁶⁵ Alkohollagen (1994:1738) ändrad genom lag (2001:44) 8 kap. 5a §. Statens Folkhälsoinstitut har föreskrivit vissa krav på kassaregistren, FHFS 2003:2.

10.9.6 Utbudet av svartarbete

I en undersökning av Laurin (genomförd kring årsskiftet 1981/1982) har frågan ställts om intervjupersonen arbetat svart under de senaste 12 månaderna.⁶⁶ Av den vuxna befolkningen (17-75 år) svarade 12 procent ja. Vad som avses med svartarbete har varit upp till den enskilda personens egen tolkning. Av Laurins undersökning framgår också att 16 procent under den senaste tvåårsperioden inte uppgivit alla inkomster till Skatteverket. De personer som är särskilt aktiva som skattefuskar är yngre män, studerande, egenföretagare

och facklärd arbetare i varuproduktion och byggbranschen. De arbetslösa förefaller inte skattefuska i högre utsträckning än genomsnittet.

Omfattningen av de arbetslösas svartarbete är en omdiskuterad fråga. Danska, norska, finska och holländska undersökningar pekar inte på att arbetslösa svartarbetar i högre grad än andra grupper, snarare tvärtom. Undersökningarna visar att svartarbetet i första hand har karaktär av utfyllnad för den som också arbetar vitt och så att säga har en fot inne på arbetsmarknaden.

10.15 Tabell

Påstående: Jag känner personligen företagare som skattefuskar. Svarsfördelning (procent) i olika branscher.

Statement: I personally know businessman who evades tax. Response rate (per cent) in different business sectors

Företagen år 2003 Companies in 2003	Total	Jordbr Skogsbr Fiske Agriculture, forestry, fishing	Tillverkn & framställn. Mining, manu- facturing	Byggn. verks. Construction	Handel Trade	Hotell & rest. Hotels, restaurants	Transporter Transport	Fastighet Data Företags- tjänster Real estate, Data, Business services	Utbildn. Hälsovård m.m. Education, health etc.
Instämmer (5+4) (Agree)	19	21	12-	18	12-	21	14	22	25+
Varken/eller (3) (Neither/nor)	8	7	9	9	10	16	6	7	8
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	44	38	51	42	49	30	44	47	43
Medelvärde (Mean value)	2,3	2,5	1,9-	2,3	2,0	2,9+	2,1	2,4	2,5
Vet ej/ej svar (Don't know/no answer)	28	35+	28	30	28	33	35	24-	24

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelset mot totalen.

Källa: Skatteverkets rapport 2004:7, tabell 42 och 44

Svartarbetet undersökt av Riksrevisionsverket 1998

Statistiska Centralbyrån gjorde en intervjuundersökning på Riksrevisionsverkets uppdrag vid årsskiftet 1997/98.⁶⁷ Riksrevisionsverket konstaterar att åtminstone 11-14 procent av det svenska folket utfört svart arbete under år 1997, att männen i dubbelt så stor utsträckning som kvinnorna utfört svart arbete och att företagare och studenter är vanligast förekommande bland aktörerna på den svarta arbetsmarknaden. Mycket tyder på att arbetslösa är

underrepresenterade på den svarta arbetsmarknaden. De som arbetar svart upplever i väsentligt mindre utsträckning risken för upptäckt som stor jämfört med dem som inte arbetar svart. Acceptansen när det gäller svart arbete är relativt stor. Närmare hälften av befolkningen kan tänka sig att arbeta svart. Byten, väntjänster och enstaka arbeten uppfattas sällan som moraliskt fel medan tveksamheten är större när det gäller svart arbete som utförs i organiserad form, sker kontinuerligt och/eller i omfattande utsträckning. Att arbeta svart och

⁶⁶ Jfr Laurin, U. På heder och samvete. Skattefuskers orsaker och utbredning. Norstedts 1986

⁶⁷ Svart arbete 3. Struktur. Riksrevisionsverkets rapport 1998:29, s.14ff.

samtidigt uppbära bidrag uppfattas som moraliskt fel.

Svartarbete i andra länder

I Sverige, Danmark och Holland har försök gjorts att mäta sambanden mellan skatterna och svartarbetet. Det har inte i något av länderna kunnat påvisas att folk med högre marginalskatter skulle ha större benägenhet att utföra svartarbete.

I samma länder har undersökts sambandet mellan svartarbete och hur folk uppfattar risken för upptäckt. Resultatet är likartat för alla tre länderna. Om risken för upptäckt uppfattas som låg är sannolikheten för att en person ska utföra svartarbete högre.

Av intervjuundersökningarna som gjorts av Laurin och Wahlund framgår också att ju mindre man uppfattar risken att bli upptäckt desto större är sannolikheten att man själv fuskar.⁶⁸ En annan iakttagelse är också att ju mindre negativ man är mot skattefusk desto större är sannolikheten att man själv fuskar. De nu nämnda iakttagelserna bekräftas av en undersökning Skatteverket gjort.⁶⁹

10.9.7 Efterfrågan på svartarbete

För att svartarbete ska kunna uppkomma krävs både personer som utför svartarbete

och de som efterfrågar det. Det finns anledning att anta att det finns skillnader mellan olika grupper i dessa hänseenden. Vilka efterfrågar svartarbete?

Höginkomsttagare efterfrågar svartarbete

Sannolikheten för att en person köper svartarbete ökar med utbildnings- och inkomstnivå. På köparsidan förefaller det således finnas ett samband mellan inkomstnivå och svartköp, se 10.16 Tabell. Detsamma gäller inte på produktionssidan. Man har inte kunnat påvisa någon högre sannolikhet att utföra svartarbete vid högre marginalskatter.

Vi kan notera att män, personer i åldersgruppen 35-44 år, egenföretagare, villaägare och framför allt höginkomsttagare efterfrågar svartarbete. Man kan uttrycka det så att höginkomsttagare köper fritid genom att köpa svartarbete och låginkomsttagare uppoffrar sin fritid för att öka sin inkomst genom att utföra det svarta arbetet. Andelen som år 2001 instämde i påståendet ”Jag har själv arbetat svart under det senaste året” var nämligen dubbelt så hög bland personer i lägsta inkomstklassen jämfört med den högsta inkomstklassen.⁷⁰

Företagen skulle i 2002 års företagsundersökning ta ställning till påståendet i 10.17 Tabell:

10.16 Tabell

Påstående: Jag har någon gång under det senaste året anlitat någon «svart» för att utföra arbete åt mig. Svarsfördelning (procent) för personer med olika bakgrund.

Statement: I have at least once during the last year hired somebody to do illicit work on my behalf. Response rate (per cent) depending on different personal background.

Allmänheten Public survey	Alla svarande 2001 All respondents 2001	Kön Sex		Ålder 35-44 år	Egenföretagare Self-employed	Månadsinkomst, tkr Monthly income, KSEK				Bor i Lives in	
		Man Man	Kvinna Woman	Age 35-44 years		<10	10-20	20-30	> 30	villa a one-family house	hyresrätt a housing flat
Instämmer (5+4) (Agree)	8	11+	6-	12+	16+	6	7	10	23+	11+	3-
Varken/eller (3) (Neither/nor)	2	2	2	3	3	1	3	1	5	2	1
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	81	74-	84+	79	73-	80	82	84	70-	76-	89+
Medelvärde (Mean value)	1,4	1,5+	1,3-	1,6+	1,8+	1,3	1,4	1,5	2,1+	1,6+	1,2-
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	9	10	8	6	9	14+	8	5	2	8	7

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot totalen.

Källa: Skatteverkets rapport 2001:4

⁶⁸ Wahlund, R., *Skatter och ekonomiska beteenden*. Stockholm, 1991.

⁶⁹ Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusk och myndigheternas kontroll. RSV Rapport 1999:1.

⁷⁰ RSV Rapport 2001:4, grundtabell 2, sid. 10

10.17 Tabell

Påstående: Det förekommer i vår bransch att anställda begär "svart lön", dvs. att uppgift om ersättningen inte lämnas till skattemyndigheterna

Statement: It occurs in our trade that employees request their salary payment "black", i.e. that no information is forwarded to the tax administration

Företagen år 2003 Companies in 2003	Total	Jordbr Skogsbr Fiske Agriculture, forestry, fishing	Tillverkn & framställn. Mining, manu- facturing	Byggn. verks. Construction	Handel Trade	Hotell & rest. Hotels, restaurants	Transporter Transport	Fastighet Data Företags- tjänster Real estate, Data, Business services	Utbildn. Hälsovård m.m. Education, health etc.
Instämmer (5+4) (Agree)	14	19+	10	21+	11	25+	19	8-	15
Varken/eller (3) (Neither/nor)	7	9	5	14+	5	25+	6	4-	8
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	52	45-	57	35-	50	33-	50	69+	39-
Medelvärde (Mean value)	2,0	2,0+	1,6-	2,6+	1,7-	2,8+	2,1	1,6-	2,2
Vet ej/ej svar (Don't know/no answer)	28	27	28	30	34+	17	26	20-	38+

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot totalen.

Källa: Skatteverkets rapport 2004:7, tabell 45 och 46

Man kan anta att de anställda begär svart lön i den utsträckning de förväntar sig att det är möjligt att få ut lönen svart i den aktuella branschen.⁷¹ Om vi ser till andelen som instämmer i påståendet ligger värdena högt inom hotell & restaurang, transporter, byggnadsverksamhet samt inom jordbruk, skogsbruk och fiske.

Men skiljelinjerna går inte bara efter branscher. I företagsformen enskild firma instämmer man i signifikant högre utsträckning jämfört aktiebolag i påståendet att de anställda begär att ersättningen ska betalas ut svart och företagare på landsorten instämmer också i högre grad i påståendet jämfört med dem som bor i städerna.

Oftast sätts fokus kring svartarbete på den som utför svartarbetet. Samhällets lagstiftning har varit inriktad på att stävja utbudet⁷² – inte efterfrågan på svart arbete. För att utröna allmänhetens inställning till köparens moraliska roll har i Skatteverkets intervjuundersökningar ställts frågor om

en privatpersons köp av svart arbete borde betraktas som brottsligt.

Även om den som synar lagparagraferna i detalj kan ha invändningar mot huruvida frågorna är korrekt formulerade visar svaren att det inte finns något stöd hos majoriteten av befolkningen för att kriminalisera köp av svartarbete. Bland höginkomsttagarna är det signifikant fler (48 procent) som inte instämmer i påståendet i 10.18 Tabell. Inställningen är i stort densamma i storstad som landsbygd och mellan anställda och egenföretagare. Om en sådan ändring i lagstiftningen skulle rycka undan en del av efterfrågan från egenföretagargruppen kan det kanske förvåna att egenföretagarna är så pass positiva till att göra svartköp brottsliga. Å andra sidan kan det vara så att egenföretagarna ser att det skulle stärka underlaget för vit efterfrågan och att många hellre egentligen vill arbeta vitt.

⁷¹ Markeringarna vid dessa medelvärden anger att avvikelse mot totalsiffran är statistiskt säkerställda.

⁷² Endast när det gäller sexuella tjänster och narkotika är efterfrågan/innehav kriminaliserat.

10.18 Tabell

Allmänhetens uppfattning om privatpersoners köp av svartarbete borde vara straffbart, procent

Public opinion on the issue: Should the buying of illicit work by private persons be a criminal act? Percent

2001		1995	
Påstående: Det är rimligt att man också straffar den som anlitar någon för ett svartarbete t.ex. ett jobb på sommarstugan		Fråga: Det är för närvarande ett brott att jobba "svart". Tycker du att även den bör straffas som kommer överens med någon om att ett jobb (t.ex. på sommarstugan) ska utföras "svart" dvs. utan kvitto	
Statement: It is reasonable that the person, who buys illicit work, e.g. work on the summerhouse, should also be punished.		Question: At present, it is illegal to do "black work". Do you agree in that the person who buys the "black work", e.g. work on the summerhouse, should be punished too?	
Svar Answer	%	Svar Answer	%
Instämmer (5+4) (<i>Agree</i>)	27	Ja, absolut (<i>Yes, absolutely</i>)	21
Varken/eller (3) (<i>Neither/nor</i>)	16	Ja, kanske (<i>Yes, maybe</i>)	19
Instämmer inte (2+1) (<i>Don't agree</i>)	38	Nej, knappast (<i>No, scarcely</i>)	30
Vet ej / ej svar (<i>Don't know/no answer</i>)	19	Nej, absolut inte (<i>No, absolutely not</i>)	17
Medelvärde (Mean value)	2,8	Vet ej (<i>Don't know</i>)	13
Medelv. egenföretagare (<i>Mean value self employed</i>)	2,7	Summa (Total)	100

Källa: Skatteverkets rapporter 2001:4 resp. 1997:5

10.10 Skattefusketts orsaker

Från flera undersökningar vet vi således att fusket är tämligen utbrett. Många känner skattefuskar och många anlitar andra för svartarbete. Fusk kan aldrig åtgärdas om inte de bakomliggande orsakerna blir kända. Sannolikt finns det flera olika orsaker som samspelar och en total kunskap kan man aldrig få.

Möjligheten till fusk har stor betydelse för om en person fuskar eller inte men den faktorn förklarar inte orsaken till beteendet. Detsamma gäller kunskap om skattesystemet och skattekontrollen.

De förklaringsfaktorer som vi i det följande främst kommer att beröra är koppelade till om man upplever skattesystemet som rättvist, sociala normer och individuella skillnader hos olika personer.

Strukturella och individrelaterade faktorer

I den tidigare refererade studien av Riksrevisionsverket har orsakerna till svartarbete tagits upp. Riksrevisionsverket indelar faktorerna i strukturella och individrelaterade. Som strukturella faktorer nämns social kontroll, institutionella förhållanden, utbud och efterfrågan på arbetskraft i den vita ekonomin samt politiska och kulturella faktorer. Individrelaterade faktorer kan exempelvis utgöras av normer/värderingar, kontakter, kompetens, tillgång till

produktionsfaktorer, mentalt avstånd till de styrande samt önskan om en positiv inkomsteffekt. När det gäller inkomsteffekten urskiljer Riksrevisionsverket såväl privatekonomiska skäl som en önskan att kompensera sig av rättviseskäl.

När det gäller de strukturella faktorerna framhåller Riksrevisionsverket särskilt den sociala kontrollen och regelsystemens marginaleffekter. Med social kontroll avser Riksrevisionsverket i vilken utsträckning befolkningen eller "omgivningen", inom ett visst geografiskt område har kännedom om vilka faktiska omständigheter som råder i den enskildes liv. Riksrevisionsverket menar att den sociala kontrollen verkar både återhållande och pådrivande för deltagandet på den svarta arbetsmarknaden. Mekanismerna utgörs av risk för upptäckt och tillgång till kontaktnät. Riksrevisionsverket fann att många som arbetar svart motiverar sitt deltagande med att de gör detta för att kompensera sig för effekter av regler som uppfattas som orättvisa.

När det gäller de individrelaterade faktorerna tar Riksrevisionsverket särskilt upp det mentala avståndet mellan individen och de styrande samt upptäcktsrisken. Många respondenter menar att alla de s.k. affärer som avslöjats under de senaste åren starkt negativt påverkat individens skattemoral.

Riksrevisionsverket har ställt frågor med fasta svarsalternativ om orsaken till svart-

arbete under år 1998. Riksrevisionsverket har endast en individrelaterad faktor och den är kopplad till upptäcktsrisken vid skattekontroll (svarsalternativ 6). I övrigt är det fråga om strukturella faktorer och tre av dem (svarsalternativ 1, 4 och 5) är av ekonomisk art.

Av de svarande anger 80 procent ekonomiska drivkrafter. Svartarbete motiveras i mycket begränsad utsträckning av viljan att gäcka myndigheterna eller slippa byrå-

krati. Det är dock att märka att de svarande skulle ange en "huvudorsak".

Skatteverket har i sin undersökning till allmänheten år 2002 ställt upp ett antal positivt formulerade påståenden och de svarande har fått ange i vilken utsträckning man instämmer i att det är grunden (orsaken) till att man fuskar med skatten för egen del. Både frågor och resultatet är ganska annorlunda.

10.19 Tabell

Fråga: "Varför tror du att folk arbetar svart i Sverige?"

Question: "Why do people in Sweden do illicit work?"

Svar Answer	%
1 För att slippa skatt / För att få mer pengar över (<i>To escape taxes/ to keep more money</i>)	76,6%
2 För att slippa byråkrati / Tycker att staten och myndigheterna lägger sig i för mycket / Vill ha mer frihet (<i>To escape bureaucracy/ the state and the authorities interfere too much/ want more freedom</i>)	3,3%
3 Har inget val / Finns inga andra jobb (<i>Have no choice/ no other jobs</i>)	10,6%
4 För att undvika höjning av avgifter, t.ex. dagisavgift, underhållsbidrag etc (<i>To avoid raising means tested charges</i>)	0,9%
5 För att undvika sänkning av bidrag t.ex. socialbidrag, a-kassa, studiemedel, bostadsbidrag etc. (<i>To avoid reduction of means tested benefits</i>)	2,4%
6 Ser det som en utmaning att gäcka myndigheterna / Vill testa om man klarar sig (<i>A challenge/ test if you can do it</i>)	0,4%
7 Annan orsak (<i>Other reason</i>)	2,3%
8 Vet ej / Vill ej svara (<i>Don't know/ don't want to answer</i>)	3,5%

Källa: Riksrevisionsverkets/SCB 1998

10.20 Tabell

Fråga: Varför finns det skattefusk? Svar rangordnade efter medelvärde, år 2002, procent

Question: What is the reason for tax evasion? Answers ranked after ascending mean value 2001, percent

Undersökning allmänheten år 2001 Public survey in 2001	Instämmer Agree	Instämmer inte Do not agree	Vet ej/ej svar Don't know/ no answer	Medelvärde Mean
Orsaken till att man fuskar med skatten för egen vinning är att The reason for tax evasion is				
1 Skatterna är för höga. (<i>The taxes are too high</i>)	60	11	13	4,0
2 Personer i ledande ställning bryter mot samhällets normer (<i>Persons in high positions do not follow the norms in the society</i>)	59	9	20	4,0
3 Solidariteten i samhället är låg. (<i>The solidarity in the society is low</i>)	49	15	14	3,6
4 Man spekulerar - man vill "testa" om ett avdrag "går igenom" (<i>Taxpayer speculation - taxpayers test if income tax expenses - will be corrected or not</i>)	42	15	26	3,5
5 Skatterna går till "fel" saker. (<i>The tax income is wrongly spent</i>)	42	24	15	3,4
6 Sanktionerna/straffen är otillräckliga (<i>Sanctions/punishments are inefficient</i>)	34	17	33	3,4
7 Upptäcktsrisken är låg. (<i>The possibility of being caught is low</i>)	33	16	30	3,4
8 Annat (<i>Other reasons</i>)	9	5	79	3,4
9 Skattereglerna är krångliga. (<i>The tax rules are complicated</i>)	37	24	18	3,3
10 Man tror att "alla andra" fuskar (<i>People believe that "everybody else" is cheating</i>)	31	23	24	3,2

Källa: Skatteverkets rapport 2003:2

I 10.20 Tabell har de olika svarsalternativen rangordnats efter medelvärden. För de två orsaker som ligger överst i tabellen instämde sex av tio svarande. Notera också för dessa två frågor den låga andel som inte

instämde. Att man uppfattar skatternas storlek som främsta orsak till skattefusket torde väl överensstämma med vedertagen uppfattning och även tidigare undersökningar. Mer anmärkningsvärt är att många

som orsak till skattefusk anför att personer i ledande ställning bryter mot samhällets normer och att solidariteten i samhället är låg.

I Riksrevisionsverkets undersökning fick svarsalternativet att ”gäcka myndigheterna” mycket få svarande. I den här undersökningen är det helt klart att många ser som förklaring till skattefusk både den låga upptäcktsrisken och de otillräckliga sanktionerna (svarsalternativen 4, 6 och 7).

En sammanfattande slutsats kan vara att en majoritet av de svarande anger som orsak den ekonomiska drivkraften – skatterna är för höga men att skattefusk bara i begränsad utsträckning motiveras av krångliga skattelagar. Att personer i ledande ställning bryter mot samhällets normer uppfattas som en viktigare faktor förklaring till skattefusk än att ”alla andra” fuskar.

Är det yttre eller inre faktorer som orsakar brott?

Det är givet att utan skatter inget skattefusk eller ekonomisk brottslighet. Att skatternas nivå skulle vara en primär orsak till ekonomisk brottslighet kan dock starkt ifrågasättas. Trots att USA är ett lågskatteländ så begås ändå skattebrott, och man antar att det knappast begås mindre idag än tidigare. I USA har ekobrottsforskning i vid mening bedrivits i decennier. Men amerikanerna har, trots detta faktum, aldrig angett att grundorsaken till att vissa amerikanska företag och företagare begår ekobrott skulle bero på skatterna. Skulle inte skatterna ha funnits hade de helt enkelt inriktat sin brottsliga verksamhet på någonting annat.

Generellt kan sägas att flertalet individer betingas av en komplex motivationsstruktur att begå eller inte begå brott och bara ett fåtal är betingade av ett överordnat motiv.

Alalehto har i en studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen testat vad han kallar ”korstryckshypotesen” som handlar just om det är fråga om externa faktorer (som skatter) eller individrelaterade faktorer.⁷³ Externa faktorer får i Alalehtos studie bara ett marginellt stöd. Det är i stället fråga om individrelaterade faktorer.

I sin studie har Alalehto testat några sociologiska hypoteser på ett urval av personer i restaurangbranschen som intervjuats.

Alalehto menar att hans studie visar att orsaken till att personer i restaurangbranschen begår ekobrott inte är ren och skär girighet. Då hade beteendet kunnat förklaras med en ekonomisk modell, möjligen kompletterad med en psykologisk teori om neurotisk störning. Det hade varit en förklaring som hade passat som hand i handske för just ekobrott som ett säreget brottsfenomen.

Alalehtos tolkning visar i stället på krögarens vaktslående av sin rollidentitet som den springande punkten bakom krögarens ekobrottsutövande. Utformandet av den potentiella brottskulturen är ett utslag av den speciella branschskulturen och det val av livsstil som krögarskapet innebär, dvs. man är inte bara krögare till yrket utan också som person. Vaktsländet av krögareidentiteten är central. Alalehto menar att både den brottsutövande och den icke-brottsutövande krögaren är inlemmade i samhällets övergripande ”tävlingskultur”, att individuellt lyckas och bli framgångsrik. Skillnaden i brottsaktivitet förklaras individuellt, av att den brottsutövande krögaren är frustrerad eller missnöjd över den låga ekonomiska och sociala status han upplever sig ha gentemot den grupp han jämför sig med, medan den icke-brottsutövande krögaren inte är det.

I restaurangbranschen är konkurrensen på många orter hård och skattefusk utbrett. Urvalet i den ovan refererade studien är hämtat från de krogända orterna Stockholm, Göteborg och Malmö. En intressant fråga är om Alalehtos slutsatser är generellt giltiga för alla personer i branschen, andra konkurrensutsatta branscher eller alla företagare.

Sambandet med normer och beteende och fuskets synlighet

Sociologer menar att möjligheten att observera ett beteende, alltså dess synlighet, är avgörande för hur en social grupp anpassar sig till de gällande normerna. Ett socialt ogillande kan endast uttryckas om det avvikande beteendet är känt.

Samma sak gäller för legala normer, dvs. fel och fusk som inte är synligt för berörda myndigheter är mer vanligt än mer synligt fusk. Fusk varierar alltså i enlighet med graden av synlighet eller med den frekvens som berörda myndigheter upptäcker fusk.

⁷³ Alalehto, T. Motiv eller tillfälle

Synligheten hos en transaktion ökar om det finns en skyldighet att lämna information till skatteadministrationen. Sambandet mellan synligheten hos olika transaktioner och graden av fusk i olika fall kan beskrivas på följande sätt (Kagan 1989):

1. *Skatt innehålls vid källan*
Förhållandevis lite fusk
2. *Information rapporteras av tredje part*
Något mera fusk än vid fall 1 men fortfarande ganska lite fusk
3. *Bokföring eller andra uppgifter som kan granskas*
Fusket blir betydligt större. Många uppgifter kan visserligen jämföras med information från tredje part men det kan endast göras med svårighet och i begränsad omfattning.
4. *Kontantaffärer*
Fusket ökar ytterligare. Kontanttransaktioner lämnar inga avtryck hos tredje part.

Allmänt gäller att det är svårare att hålla transaktionerna osynliga när företaget växer och blir större. När företaget får anställda behövs försäkringar, pensioner och annat som lämnar avtryck hos utomstående. Att dölja oredovisade inkomster för anställda är svårt och risken finns annars att de anställda ”tipsar” Skatteverket. Investeringar kräver ofta banklån, vilket ställer krav på bokföringen och lämnar avtryck hos tredje part. Det finns alltså en motsättning mellan tillväxt och osynliga transaktioner (Kagan 1989). Det finns därmed en förklaring till att oredovisade inkomster minskar när företaget blir större.

Det finns naturligtvis fler strukturella orsaker till skattefelet än de som redovisats här. Konkurrenssituationer och en vilja att kunna försörja sig själv har naturligtvis stor betydelse men sådana orsaker förklarar inte allt.

10.11 Skattefusket effekter

Undandragna skatter eller andra effekter

I debatten fokuseras ofta på de skatteintäkter som antas gå förlorade genom skattefusk. Forskarna är emellertid inte helt ense om i vilken utsträckning samhället i slutändan förlorar några skatteintäkter – i varje fall inte när det gäller vissa former av skattefusk t.ex. svartarbete. Om de inkomster en person förtjänar genom svartarbete

konsumeras inom landet i form av varor och tjänster leder detta i sin tur till inkomster hos andra personer som ger upphov till nya skatteintäkter. Detta gäller särskilt om det arbete som utförts svart över huvudtaget inte skulle ha utförts, om det skulle ha beskattats på vanligt sätt, och om personen inte skulle ha haft annan sysselsättning. I det sistnämnda fallet leder svartarbetet till högre produktion och i en del fall till också till välfärdsvinster.

Annorlunda är det exempelvis med kapital som flyttas utomlands och genererar avkastning där och som inte alls konsumeras eller konsumeras utomlands. Återvänder kapitalet, som riskkapital i form av kapitaltillskott eller lån till svenska företag, är skadeverkan mindre än om det investeras utomlands.

Skattefusk har också betydelse för hur skattebördan fördelas. Vid svartarbete antas priset på varan eller tjänsten vara lägre än om den beskattats. Köpare och säljare ”får det bättre” genom att de på något sätt delar på den skatt som skulle ha utgått om transaktionen genomförts ”vitt”. Staten har emellertid nästan alltid möjligheter att genom höjda eller nya skatter kompensera sig för skattebortfall. Effekten blir då primärt en omfördelning av skattebördan som drabbar tredje man och att denne upplever skattesystemet som orättvist på grund av detta.

Den samhällsekonomiska effekten är att det oftast är lägre produktivitet i svart sektor och att skattefusket riskerar att slå ut seriösa och effektiva företag. Det finns också en risk att lägre priser i en del av ekonomin leder till att fel varor produceras och konsumeras.

De allvarligaste skadeverkningarna av skattefusket kanske ändå ligger på skattefusket skadlighet för samhällsmoralen och samhällets funktionsätt. Hela vårt beskattningssystem bygger på att företag och medborgare i stort ställer sig bakom att välfärden i huvudsak ska finansieras med skatter som beslutats i demokratisk ordning. Om de grundläggande värderingarna i detta hänseende undermineras kan detta komma att sätta press på välfärdsordningar, sättet att ta ut skatt och skattekontrollens förutsättningar.

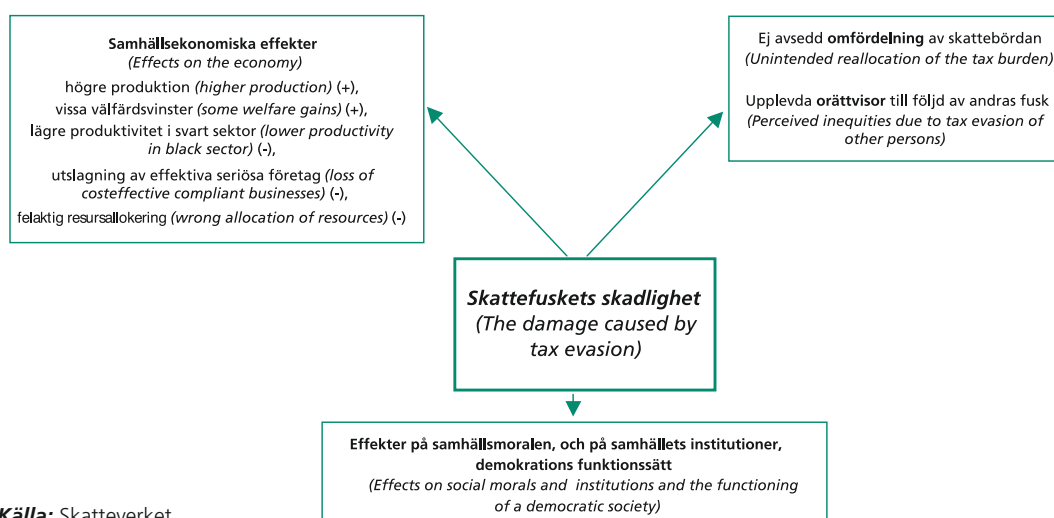
Skattefusket upplevs som ett samhällsproblem

I debatten framförs ofta påståendet att skattefusk inte uppfattas som något problem – i vart fall inget allvarligt sådant. Skatteverkets undersökningar bland all-

10.21 Figur

Olika dimensioner av skattefusket skadlighet i samhället

Different dimensions of the damage to society from tax evasion and tax fraud

Källa: Skatteverket

mänheten visar något helt annat. Det är anmärkningsvärt höga värden som man fått på denna fråga.

Det är 68 procent av företagen som instämmer i påståendet att skattefusket totalt sett är ett allvarligt samhällsproblem, vilket är en statistiskt säkerställd ökning jämfört med motsvarande företagsundersökning år 1999.

Det är mycket små skillnader mellan olika grupper beroende på sysselsättning eller inkomst etc. De äldre åldersgrupperna instämmer i högre grad än de yngre. Egenföretagarna instämmer i högre grad

än andra företag i företagsundersökningen år 2002 i att skattefusket totalt sett är ett allvarligt samhällsproblem.

Som frågan är ställd får man inte svar på vari samhällsproblemet består. Det behöver göras fördjupade studier för att klargöra skattefusket orsaker, omfattning och skadeverkningar.

De studier i Sverige och internationellt som gjorts har nästan alla varit inriktade på att studera de avvikande – fuskarna. Få studier finns av ärliga skattebetalare och deras bevekelsegrunder för att fortsätta att vara ärliga.

10.22 Tabell

Påstående: Totalt sett är omfattningen av fusk ett allvarligt samhällsproblem, procent
Statement: In general, the size of tax evasion is a serious problem to society

	Allmänheten 2002 General public 2002			Företagen 2003 Businesses 2003			
	Totalt Total	Ålder, år Age, years		Totalt Total	Företagsform Legal form		
		18-24	65-74		Enskild firma Self-employed	Handelsbolag Partner-ship	Aktiebolag Limited liability
Instämmer (5+4) (Agree)	59	41	70	66	60	76	72
Varken/eller (3) (Neither/nor)	15	22	4	11	11	8	13
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	10	20	5	9	11	6	7
Medelvärde (Mean value)	4,1	3,4	4,5	4,3	4,1	4,4	4,2
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	16	17	20	14	18	10	9

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: Skatteverkets rapporter 2003:2 och 2004:7

Källor och lästips:

- Laurin, U. *På heder och samvete. Skattefusket orsaker och utbredning*. Nordstedts 1986.
- Wahlund, R., *Skatter och ekonomiska beteenden*. Stockholm, 1991.
- Apel, M. *An Expenditure-Based Estimate of Tax Evasion in Sweden*. Tax Reform Evaluation Report No.1. November 1994.
- Malmer, H & Persson, A. Århundredets skattereform. *Skattereformens effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk*. Stockholm. Nordstedts 1994.
- Tengblad, Å. *Beräkning av svart ekonomi och skatteundandragandet i Sverige 1980-1991*. Århundredets skattereform, del II. Stockholm. Nordstedts 1994.
- Fisk och Fusk – *Mål, medel och makt i fiskeripolitiken*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. DS 1997:81.
- Pedersen S. *Skyggeøkonomien i Vesteuropa*. Målninger og resultater for utvalgte lande. Rockwool Fondens Forskningsenhed. København 1997.
- Joosens, L. & Raw, M. (1996): *Smuggling and cross border shopping of tobacco in Europe*.
- Kronqvist C. m.fl. *Vad är ekobrott? Brottsförebyggande rådet*. Gotab. Stockholm 1997.
- Kühlhorn E. m.fl. *Svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet*. (Prel. rapport till OAS-seminarium nov 1997).
- Persson L.GW. & Andersson, J. *Cigarettsmuggling Grossistförbundet/Svensk Handel*. April 1997.
- Kagan, R. 1989, *On the Visibility of Income Tax Law Violations*. Taxpayer Compliance, Vol.2, Edited by Roth, J.A., Scholz, J.T. University of Pennsylvania.
- Persson L.GW. *Cigarettsmugglingens struktur, omfattning och utveckling under senare delen av 1990-talet. Från ax till limpa*. Brå 1999.
- Alalehto, T. *Motiv eller tillfälle? En studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen*. Atlas. WSOY, Borgå, Finland 1999.
- Härstedt, K. . *Alkoholinförselutredningen. Var går gränsen?* SOU 2004:86
- OECD. *Measuring the Non-Observed Economy*. A Handbook. Paris 2002.
- Schneider, Friedrich, prof., *The Development of the Shadow Economies and Shadow Labor Force of 22 Transition and 21 OECD Countries*. Dep. of Economics, University of Linz, Austria. March 2003.
- Alkoholinspektionen. *Smuggling, hembränning och olaglig försäljning. – Illegal alkoholhantering*. Alkoholinspektionen 2001:1
- Riksrevisionsverkets rapporter (RRV Rapporter):**
Svart arbete: Del 1 *Insatser* (RRV 1997:59),
Del 2 *Omfattning* (RRV 1998:28),
Del 3 *Struktur* (RRV 1998:29) samt
Del 4 *Förslag* (RRV. Dnr 23-97-1420).
- Skatteverkets rapporter (RSV/SKV Rapporter):**
Hansson, I. *Sveriges svarta sektor*. Beräkning av skatteundandragandet i Sverige. RSV Rapport 1984:5.
Redovisning av privata tjänster. RSV Rapport 1996:5
Skattefel och skattefusk. En utvärdering av skattekontrollen 1992-1997. RSV Rapport 1998:3.
Service och kontroll. – En fördjupad analys av skattebetalarnas attityder och värderingar. Ett projekt i samverkan mellan Statskontoret och Skatteverket. RSV Rapport 2000:2.
Kontroll av karusellhandel inom momsområdet. Delrapport. RSV Rapport 2000:8
Om gratislotter och preventiv effekt. En utvärdering baserad på de skattskyldigas avdrag för övriga kostnader under inkomst av tjänst och skattemyndigheternas kontroll av detta avdrag. RSV Rapport 2001:1
Oroliga skattebaser. Riskområden för skattefel med internationell anknytning. RSV Rapport 2002:2
Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. Resultat från en riksomfattande undersökning okt-nov 2002. RSV Rapport 2003:2.
Så här deklarerades aktieaffärer! En kartläggning av skattefel m.m. i samband med fysiska personers redovisning av aktieförsäljningar vid taxeringen 2002. SKV Rapport 2004:1
Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. Resultat från en riksomfattande undersökning hösten 2003. SKV Rapport 2004:7.

